

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Natálie Fedorčuková

Komentovaný překlad: *Ol'ga.Zapretnyj dnevnik* (Ol'ga Berggol'c, Sankt-Peterburg, 2010)

Annotated translation: *Olga. Forbidden diary* (Olga Bergholz, Saint – Petersburg, 2010)

Poděkování:

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práce PhDr. Danuši Ogenesjanové, CSc. za cenné rady a připomínky, za vstřícnost a trpělivost a metodické vedení mé bakalářské práce. Mé poděkování patří také Martinu Siranovi, se kterým jsem mohla konzultovat konkrétní překladatelská řešení. Děkuji také mé rodině za podporu v průběhu psaní práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....

podpis.....

Natálie Fedorčuková

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je vytvořit komentovaný překlad části knihy *Ol'ga. Zapretnyj dnevnik* do češtiny. Komentář je tvořen ze dvou částí. První část tvoří překladatelská analýza podle Christiane Nordové, která v rámci vnitrotextových faktorů zahrnuje i typologii překladatelských problémů na několika rovinách. Druhou částí je typologie překladatelských posunů na základě klasifikace Jiřího Levého.

Klíčová slova

Překlad, překladatelská analýza, překladatelský problém, překladatelský posun, vnitrotextovné faktory

Deník, vězení, válka, smrt, zatčení, cenzura, Sovětský svaz

Abstract

The aim of this bachelor thesis is to provide an annotated translation part of book *Ol'ga. Zapretnyj dnevnik* into Czech language. The commentary consists of two parts. The first part contains a translation analysis based on the model of Christiane Nord, which within intertextual factors includes also a typology of translation problems on several levels. The next part deals with problems that occurred during the process of translation and their solutions using the model of V. N. Komissarov.

Key words

Translation, translation analysis, intertextual factors, translation shift, translation problem

Diary, prison, war, death, arrest, censorship, The Soviet Union

Obsah

ÚVOD	5
1. PŘEKLAD	6
2. PŘEKLADATELSKÁ ANALÝZA	23
2. 1 VNĚTEXTOVÉ FAKTORY	23
2.1.1 AUTORKA.....	23
2.1.2 ADRESÁT	25
2.1.3 FUNKCE TEXTU	25
2.1.4 MÉDIUM, ČAS A MÍSTO	26
2.1.5 DŮVOD.....	27
2. 2. VNITROTEXTOVÉ FAKTORY	28
2.2.1 NÁZEV	28
2.2.2 TÉMA A OBSAH.....	28
2.2.3 PRESUPOZICE	29
2.2.4 STYL	30
2.2.5 LEXIKUM.....	30
2.2.6 SYNTAX	31
2.2.7 PŘÍDAVNÁ JMÉNA SLOVESNÁ V POLOVĚTNÝCH KONSTRUKCÍCH.....	33
2.2.8 INTERTEXTOVOST	33
2.2.9 NONVERBÁLNÍ PRVKY.....	34
2.3.1 MAKROSTRUKTURA TEXTU	34
3. METODA PŘEKLADU	35
4. TYPOLOGIE POSUNŮ	36
4.1.1 GENERALIZACE	36
4.1.2 KONKRETIZACE.....	37
4.1.3 NIVELIZACE	38
4.1.4 INTELEKTUALIZACE	39
4.1.5 VYSVĚTLIVKA.....	39
ZÁVĚR	41
BIBLIOGRAFIE	42
PŘÍLOHY:	44
PŘÍLOHA Č. 1 - TEXT ORIGINÁLU.....	44
PŘÍLOHA Č. 2 - VYSVĚTLIVKY.....	56
PŘÍLOHA Č. 3 - ПРИМЕЧАНИЯ.....	61

Úvod

Cílem bakalářské práce je vytvořit komentovaný překlad části knihy *Ol'ga. Zapretnyj dnevnik* do češtiny. Práci tvoří hlavní dvě části, a to samotný překlad a odborná tranlatologická analýza. Analytická část se věnuje především třem problematikám. Zpočátku se věnuji překladatelské analýze výchozího textu na vnitrotextové i vnětextové rovině, podle modelu Christiane Nordové, která v rámci vnitrotextových faktorů zahrnuje též typologii překladatelských problémů. Dále pak vycházím také z klasifikace V. N. Komissarova při typologii překladatelských posunů a v neposlední řadě se věnuji i popisu mé překladatelské metody.

Knih, z níž jsem úryvek vybrala, již ve svém názvu obsahuje název „deník“, tudíž se jedná o autobiografické dílo. Jde o autorčiny vzpomínky z doby po první světové válce, konkrétně z let 1939-1949. Kniha velice poutavým způsobem zobrazuje důležité historické momenty v kontrastu s autorčíným životem, jejími pocity, jejími přáteli. Zobrazuje zdánlivé maličkosti, které však ovlivňují ať už přímo, či nepřímo, mnoho lidských životů. Kniha vše popisuje z pohledu spisovatelky, umělkyně, která však nemůže naplno rozvíjet svůj talent, kvůli cenzuře. Danou knihu jsem si vybrala především pro subjektivní pohled autorky, která veškeré události popisuje z vlastní perspektivy, tudíž je vnímá jinak, než většina spisovatelů. Dílo zajímavé nejen z uměleckého hlediska, nýbrž přináší i historická fakta a užitečné vzpomínky.

Po rozpadu Sovětského svazu se situace v Rusku zlepšila, ale jistý druh cenzury zde i nadále přetrvává. Zdaleka ne všechny procesy jsou transparentní a stále můžeme narazit na záhadná zmizení novinářů, kteří se příliš ptají, nebo zatčení a následné uvěznění za projevení vlastního názoru, jež se neslučuje s tím většinovým.

1. Překlad

„Nikdo není zapomenut a nic není zapomenuto“ Z deníků z let 1939-1949

Pokud by upadla v zapomnění historie naší vlasti, její utrpení a ty největší bolesti i radosti, jež jsou spojeny s útrapami naší duše, byl by to přetěžký hřích. Ne nadarmo se v minulosti říkalo:
„Pokud zapomenu, Jeruzaléme, na tebe,

pak ať mi uschne pravice! ^[2]

O. Berggolcová, z přípravných zápisků ke druhé části knihy „Denní hvězdy“

15/VII-39^[3]

13. prosince 1938 mě zatkli, 3. července 1939 večer jsem byla propuštěna a mohla jsem opustit vězení. Ve vězení jsem strávila 171 dní. Vášnivě jsem si představovala, jak budu plakat, až uvidím Kolju^[4] a svou rodinu, ale neuronila jsem ani slzičku. Často jsem si myslela a zdálo se mi tam, ve vězení, že se dostanu na svobodu pouze proto, abych zemřela – ale já žiju...barvím si obočí, chodím s namalovanými rty...

Zatím jsem se odtamtud nevrátila, zřejmě jsem ještě všechno nepochopila...

4/IX-39

Stále ještě se mi skoro každou noc zdá o vězení, zadržení a výsleších. Odesla jsem básně do deníku *Izvestija*, dalo to na celou sbírku básní. „Ale vydání básní, je v nedohlednu a kdo ví, vydají je vůbec někdy?“ ^[5]

21/IX-39

Otupělost se pozvolna vytrácí, ale zatím je to takové neslané nemastné. Chtělo by to absolutní samotu, v ní se dá alespoň přemýšlet, ale nedají kamarádky mi pokoj, musím si s nimi přeci jen popovídat, i když pociťuji svoji neupřímnost a vyprahlost. Po nocích se s Koljou bavíme hodně o životě, o náboženství a našem režimu. Zajímavé, ale i hořké myšlenky. Zřejmě je to

tím, že nastává lidská zralost, ale co nás čeká potom? Nevím. Zatím prakticky vše zůstává neměnné, jak to bylo doposud. A už je jasné, že to jiné nebude.

Ale já se nebojím, a to žádných myšlenek; bála jsem se řekněme před 3 lety...Ne, člověk by se neměl bát žádných svých myšlenek. Pouze v tom je absolutní svoboda. Pokud není ani tam, znamená to, že nemáme nic.

15/X-39

Ano, zatím jsem se odtamtud nevrátila. Když zůstanu sama doma, nahlas mluvím s vyšetřovatelem, s komisí, s lidmi – o vězení a o „mé kauze“ hanebné a vykonstruované. Vše se točí kolem vězení – básně, události, rozhovory s lidmi. Mezi mnou a životem stojí vězení...

6/XI-39, 2 hodiny ráno

Zítří uplyne 22 let od Říjnové revoluce.

Zdravím Vás, Marie Rymšánová, Olgo Abramovová, Nastasjo Mironovno Plotnikovová, Jeleno Ivanovová, Žeňo Šaburašviliová⁶¹ – komunistky i bezpartijní, *poctivé* soudružky, ať už sedíte v celách Arsenalky a Špalerky, či nikoliv.

Jsem teď s vámi mé drahé soudružky. Patří vám mé slzy, věřím vám, prahnu po vaší svobodě a navrácení vaší cti.

Soudruzí, mí drazí, mí skvělí přátelé, všichni ti, které znám i které neznám, všichni, kteří nyní neprávem strádáte ve vězeních naší země, ó, kdybych tak věděla, že tento můj pozdrav vám může pomoci, odevzdala bych vám celý svůj život!

Jsem s vámi, soudruzí, jsem s vámi, jsem s vámi, bojovníci internacionálních brigád, kteří se trápíte ve francouzských koncentračních táborech. Jsem s vámi, všichni čestní a prostí lidé: jsou vás milióny, těch, kteří poctivě a upřímně milujete svou vlast, se vztyčenou hlavou a ústy dokořán!

Budu vám oddána i zítří, i pozítří, navždy, budu upřímná a čestná, budu až do smrti věrná našemu snu – velikému Leninovu dílu, bez ohledu na to, jak těžké to může být! Není cesty zpět.

Jsem s vámi, soudruzí, jsem s vámi!

14/XII-39

Je tomu přesně rok, co jsem byla zatčena. Vnímání věznění je ve mně nyní, po 5 měsících svobody, zřetelnější než záhy po propuštění. A jde především o to vnímání, tzn., že nejen reálně vnímám ten těžký pach vězeňské chodby vedoucí do „Velké budovy“, pach ryb, vlhkosti, cibule a slyším kroky na schodišti, ale vnímám i ten smíšený pocit cizího zájmu, strachu, nepřirozeného klidu, beznaděje a zoufalství, se kterými jsem chodívala k výslechům. ...Ano, ale přece jenom, proč mě vystavovali stále témuž utrpení?! K čemu byly ty divoké, poloblouznivé žlutočervené noci (žluté světlo žárovek, červené matrace, bouchání v trubkách topení a vězeňské prádlo na šňůrách)?

A to nezměrné, nekonečné, divoké lidské utrpení, v němž se utápělo moje utrpení, jež rostlo až k šílenství, až do úplného zničení?

Vytáhli ze mě duši, vrtali se v ní smradlavými prsty, plivali do ní, káleli do ní a pak mi ji zasunuli zpátky a řekli: „Můžeš žít“. Bylo to jako v bajce Saltykova–Ščedrína „Příhoda s Kramolnikovem, při níž se člověku svírá srdce“: „Pochopil, že všechno zůstalo při starém, jenom duši má zapečetěnou.“ „Ale když chtěl pokračovat v rozdělané práci, ihned se přesvědčil o tom, že vskutku musí udělat čáru a pod ní napsat: „Nepotřebné!“.

Se mnou je to stejné, ale přeci jenom jiné. A právě k tomu, co je „jiné“ k tomu se upínám. Skutečně, jak budu vůbec psát román o naší generaci, o formování její mysli v době kdy dosáhla dospělosti, román o subjektu epochy, o subjektu jejího vědomí, když toto vědomí bylo vystaveno takovému tlaku, že přišlo o rovnováhu, ve které bylo před vězením?

Všechno nebo skoro všechno se mi před vězením zdálo jasné: všechno bylo rozloženo v uspořádaném systému a teď je vše vzhůru nohama, mnohé se změnilo, mnohé změnilo svou hodnotu. Možná, že to je ta opravdová zralost? Je možné, že ani žádný „systém“ není potřeba? Je možné, že tato rozdrobenost vznikla kvůli tomu, že systém byl příliš uspořádaný, měl příliš nedotknutelné modly a systém byl systémem idolů?

Zůstává cesta, zůstává historie, zůstává naše mládí, naše hledání, naše víra, to všechno zůstává. Co z toho mám ale v románu vyvodit, co mám ty lidi učit?

Eklesiastické „Tak to bylo a tak to bude“? Jednoduše nastínit pouze řadu obrazů, řadu úvah na různá témata a toť vše? A celková idea? Jak mohu psát o subjektu vědomí, když vynechám to nejpodstatnější, poslední dva tři roky, což znamená vězení? A z toho vyplývá, že „bez vězení“ to nejde, ale s „vězením“ taky ne... už jen z toho důvodu „že se o tom psát nesmí“. A poslední roky byly tím nejsilnějším, nejtragičtějším, co naše generace zažila, vím to nejen z vlastní zkušenosti.

No dobrá. Dokončím to určitě k Novému roku, přestanu opravovat historii a zaměřím se jen na stránku uměleckou, budu psát tak, jako kdyby bylo možné psát naprosto všechno a o všem otevřeně, bez jakýchkoliv zábran, nelítostně a přímo. Zatím budu psát jen to, co jsem si promyslela před vězením (včetně lidskosti, kterou jsem tam získala, a včetně snahy osvětlit smysl naší cesty dospěle), a pak, v závěru se ještě uvidí...

Ano, před rokem jsem nejdříve seděla v tom kasařském doupěti u odporného vyšetřovatele Kudrjavceva²¹, pak jsem se zmítala na matraci vedle záchodů. Zdeptaná, poplivaná, odtržená od blízkých, s více než reálnou perspektivou nucených prací a mnohaletého vězení a dnes jsem doma, u svého stolu, s Koljou po boku (to je to nejdůležitější!). Jsem teď v továrně vážený člověk, propagátor, budu mít referát o Stalinovi, vydávají mě, jako kdyby si mě vážila a milovala mě spousta lidí...(To všechno je dobré, ale ne nejdůležitější.)

Znamená to snad, že jsem zvítězila?

Je tomu přesně rok, co mi K<udrjavcev> říkal: „Spáchala jste zločiny. Jste kriminálnice, zrádkyně, nepřítel lidu, už nikdy nevidíte svého muže, ani domov, už dávno vás vyhodili ze strany.

Dnes je všechno naopak.

Znamená to snad, že jsem zvítězila? Vůbec ne!

Ne, i když si ani nechci přiznat porážku. Nechci, zatím ještě nechci. Jsem vnitřně zdeptaná vězením, ale takové přiznání nemohu udělat, nehledě na celé to břímě v mé duši a v mém vědomí.

Jsem zmrzačena, velmi zmrzačena, ale zdá se, že nejsem zdrcená. Však za pár dní mě budou schvalovat na stranickém výboru. Ó, jak moc toužím říct: „Drazí soudruzi! Viděla jsem, slyšela jsem a prožila jsem ve vězení to a to... To však nezměnilo můj postoj k našim idejím, k naší zemi ani straně. Stejně jako dřív, a dokonce v ještě větší míře jsem připravena odevzdat jim všechny své síly. Ale všechno, co se přede mnou otevřelo, mě bolí a pálí, jako jed. Nerozumím tomu a tomu. Hnusí se mi to a to. Ty a ty věci se mi nezdaří správně. „Stojím tu před vámi se vši bolestí, se vši svojí nechápavostí.“ Ale tohle udělat nesmím. To by byl idealismus. Co mi vysvětlí? Budu vyloučena a odsouzena <...> a nejpravděpodobněji by mě čekalo další vězení.

Ó, jak je to děsivé a bolavé! Říkám si, už dost, dost! Musím se přestat trápit chimérami! Kdo potřebuje tvá lyrická vyznání z bolesti, rozpaků a tak? Vždyť program a stanovy strany sdílíš celou duší? Vždyť se snažíš splnit všechny úkoly co možná nejlépe? Následky stigmatu z vězení se ve tvé praktické práci neprojevují, naopak, snažíš se být ještě svědomitější, než dřív. (Není to tím, že se snažím to stigma zmírnit?)

Tak o co jde?

23/XII-39

...Necítím, že by se Sťopka hýbal. To mě skličuje. Bojím se, že zase přijdu o dítě. Vím, že to je skoro bláznivé pořizovat si teď děcko: válka, nemocný Kolja, materiální problémy a kolik mi přibude starostí, obav a každodenních povinností! Ale já si za tím jdu jako za záchranným kruhem: zdá se mi, že ten človíček, který by měl přijít na svět, nás nějak smíří se životem, zaplní ho něčím důležitým, dá mu opravdový smysl.

Mluvím o opravdovém smyslu života, věčném, nezávislém na „spojenectví nebo nepřátelství s Napoleonem“^[8]. Jiný než opravdový smysl života sice existuje, ale pro život to nestačí. Tak jsem 21. prosince vystupovala na schůzi o Stalinovi, nevystupovala jsem špatně, protože jsem se na referát velmi pilně připravovala a pak jsem přednesla své verše o Stalinovi. Bouřlivý aplaus, všichni byli velmi spokojeni... Přesně před rokem jsem tyto verše recitovala ve vězení, když jsem byla ponížena a sražena až na samé dno naší společnosti coby „nepřítel lidu“...Jak tam tuto nedokonalou básničku milovali! Brečeli, když se můj přednes blížil ke konci, a sama jsem byla rozrušená, když jsem recitovala...Dokud jsem si nezačala myslet: „Je to tvoje vina!“ ale i když jsem o něm takto smýšlela, nemohla jsem při recitování zůstat v klidu, přednášela jsem rozrušená, upřímně. Kde, kdy a proč se vše vykojelo?

25/XII-39

Včera jsem četla novinové materiály o Stalinovi. Hodně odporný článek P. Tyčiny^[9] v našich novinách „*Literurnaja gazeta*“. A moji básničku tam odmítli otisknout. Očividně, jak mi vysvětlil Volod'a L. ^[10], který také moji básničku nepřijal „není dost obsáhlá, neodpovídá velikosti Stalina“. Jenže ona jeho velikosti naopak odpovídá, je možná ještě větší než jeho opravdová velikost, odpovídá velikosti lidských představ o Stalinovi. A najednou jsem měla chuť o tom všem Stalinovi napsat: o tom, jaký k němu mají vztah v sovětském vězení. Ó, jakou aureolou tam bylo obklopeno jeho jméno! Byl tam takovou nadějí pro všechny a to i tehdy, když už mě napadlo, že „všechno ví“, že je tohle „jeho vina“, nemohla jsem vězněm tuto jedinou naději vzít.

Nicméně ač je to bláznivé, sama si snad doteď nejsem jistá, že „všechno ví“, a častěji mě napadá, že „všechno asi neví“. A tak jsem začala dopis s tím, že mu napíšu o M. Rymšanové, Plotnikovové, Ivanovové, Abramovové, Žeňe Šaburašviliové, jsou to čestné, oddané ženy,

hluboce ho milující, a přesto jsou stále ještě ve vězení. A když jsem došla k této části dopisu, jako bych vyhasla, či co. Dodik psal Stalinovi o svém bratrovi, o tom, jak ho vyslyšali, ale nedostal žádnou odpověď. Rymšan psal také Stalinovi o své ženě a žádnou odpověď nedostal. Pomoc se nedostavila. Tak proč bych měla psát já? Abych samu sebe uklidnila pocitem, jak jsem šlechtná?

Protože pomyšlení na to, že jsem až doteď nenapsala Stalinovi, mě trápí jako spáchaná podlost, jako spoluúčast na zločinu...Ale já vím, že je to zbytečné. Mám spoustu příkladů, kdy se lidé obraceli na různá místa a dokonce i na Stalina, jenže „ono“ to šlo dál samospádem a nikdo tomu neučinil přítrž.

A vůbec, „ty cvoku nenormální, neměla bys zapomínat, že jsi ve vězení...“

Bože můj! Mám se jít léčit? Vždyť už je to skoro 6 měsíců, co jsem na svobodě, a nebylo dne ani noci, kdy bych na vězení nemyslela, kdy by se mi o něm nezdálo...Ne, to už je snad psychóza, nejspíš je to skutečná nemoc...

25/I-40

...Mášu Rymšanovou odsoudili na 5 let...Všechny její články odstranili a odsoudili ji jako „společensky nebezpečnou“ a ona přitom věnovala celý svůj život straně. Důvody jejího odsouzení nejsou ani trošku právně podložené. Nepodloženost, bezprávi a toť vše.

Ó, jak je to podlé.

Dokonce ani fakt, že pokračují v propouštění uvězněných, nemůže snížit, zmenšit nic na hanebnosti, odsouzení Máši ani jí podobných. Tím spíš ji měli osvobodit. Polopravda je horší než lež. Polopravda je dvojitý podvod.

„Námi lidstvo vystřízliví, my jsme jeho kocovina, my jsme jeho porodní bolesti.“ napsal Gercen^[1] v roce 1848. Možná, že nadešel čas napsat pod tato slova dnešní datum? Nějaký malinký světlý kousíček uvnitř, pozůstatek nesmírné víry „Svítání a první paprsky mi v tom brání? Nebo zbabělost? Nebo instinkt sebezáchovy?“

1/III-40

...Čtu Gercena s mučivým pocitem závidi k lidem jeho druhu i k 19. století. Ó, jak byli svobodní. Jak byli volní a čistí!

Dokonce i tady, v deníku (i když si to stydím přiznat), nezapisuju své názory především kvůli tomu, že mě pronásleduje myšlenka: „Bude ho čistý vyšetřovatel“. Tajemství zapsat si co máš

na srdci je porušené. Dokonce do této oblasti, do mysli a do duše člověka vtrhnou, zneuctí je, prolomí, najdou si na ně paklíč a páčidlo. Samotný komisař Goglidze^[12] hledal v mých slovech o Kirovovi, plných zármutku a lásky k vlasti a Kirovu^[13], zdůvodnění mého obvinění z teroru. Ó, ta podlost, ta podlost!

A co zaškrtnutí, otazníky a podtržená místa v denících, která vyznačil vyšetřovatel? Na těch nejdůležitějších a nejvíce nepříjemných stránkách!

Z toho je vidět, jak získávali „materiál“ na ta pitomá a potupná obvinění.

A tyto utrápené a upatlané deníky leží v mém stole. Teď mi připadá, že i kdybych psala cokoliv, tak to a to bude podtrženo tou samou červenou tužkou, se speciálním cílem mě obvinít, očernit a umlčet, proto se snažím rychle připsat něco, jako vysvětlivku „vyšetřovateli“ nebo to vzdávám a jen mlčím a na papír už nepředám to, co mě pálí nejvíc, to nejtemnější... Ó, hanba mi, hanba, hanba“... I mě i tobě! Ne! Raději na to nemyslet! Ale větší útlak tu ještě nebyl...

Měla bych se vrátit k psaní povídek a her...

Nepřemýšlet, nepřemýšlet o tom alespoň prozatím... Stejně se před těmito myšlenkami člověk nikam neschová...

25/XII-40

Dnes v klubu četl Erenburg^[14] který žil ve Francii, v Paříži, ve dnech jejich porážky, úryvky románu „Pád Paříže“ a básně.

Úryvky jsou až žalostně špatné a plné lhostejnosti. Verše akademické, polomrtvé (něčím se podobají těm mým), ale jsou i dobré, prodchnuté opravdovou bolestí.

Tiše a chladně jsem žasla: jak daleko může zajít profesionalismus, že je člověk schopen TEĎ psát o porážce Francie! Je to stejně bláznivé, jako kdyby malíř, který maluje zmrzačeného, se snažil přilepit na obraz kusy živého masa. Ale dokonce ani to se mu nepodařilo: nic víc než rozvážný sentimentalismus. Člověk z toho má špatný pocit.

Kvečeru přišli Táňa a Jura Prendelioví^[15], Táňa je mi lhostejná, ale Jura mě zajímá a to dokonce specificky. Již nějakou dobu hraje tajnou hru, která může skončit bouřlivým objetím, pokud si to budu přát.

Ale podle všeho, si to přát nebudu. Jura „není náš“. Kromě toho mě rozčiluje jeho úzkoprsost vůči mně a Koljovi; v tom vztahu je nějaká nepoctivost a nepřírozenost. Stručně řečeno, byli tam a já jsem je poslala domů. Místo toho jsem se sama pozvala na návštěvu ke Germanovým, hodně sebou kvůli tomu opovrhují. Tím spíš, že Jura G. ^[16] napsal bezcharakterní, ve všech směrech odpornou knihu o Dzeržinském. ^[17]

Je to spekulant a vypočítavec, nemůže přeci takhle psát a literárně je to bezmezně špatné. Měla jsem mu to říct a ne se vnucovat k jeho stolku.

Pak si přisedl Zonin^[18] a začal se mnou neslušně flirtovat, to vše před Jurkou, cítila jsem se nevhodně, i když i trochu polichoceně (Co potřebuju a v co doufám?!), na otázku Zonina jsem odpověděla, že ano, jeho knihu jsem četla a velice se mi líbila, ale knihu jsem doopravdy skoro nečetla, pouze začátek.

Potom jsem doprovázela Zonina k místu, kde nocoval, cestou to byly útržky seriózního rozhovoru (jistě, zavřou mě za to, pro nic za nic mě zavřou!) a neslušného slovního flirtování...

Co uchránil jsem před klamy

–naději, lásku, hrst svých kréd –

s jednou modlitbou splývá mi:

jen přežít, všechno přežít hled!^[19]

K čemu je dobrá ta výměna?! Jde pouze o zevnějšek, srdce do toho ani krapet nevkládám, ale, možná, že vkládám a ztrácím.

A s Lidií Čukovskou^[20] jsem dnes měla zajímavý rozhovor. Budu se snažit napsat do čítanky hezké povídky.

Nadčasové duše, napořád.

Byla jsem v Moskvě. Setkala jsem se se Serjožou^[21]. Nic mi to tentokrát nedalo, kromě prázdnoty

a tupé bolesti. Očividně je to proto, že mě vůbec nemiluje, dokonce není ani zamilovaný, je to jen tak.

13/III-41

Jidášek Golovlev ^[22] říká v předvečer své smrti: „Kam se všechno podělo? Kde to všechno je?“ Je to strašná a naivní otázka, a přitom se ve mně ozývá čím dál častěji. Ohlížím se do minulosti a jen žasnu. Nejen nad svým životem. Kde to všechno je? Kam se to propadá, v čem to mizí a především proč, proč??

Opět si pročítám verše Borise Kornilova,^[23] kolik je v nich síly a talentu! On byl můj první, byl mým mužem a otcem mého prvního dítěte, Ireny. ^[24]

Zítřka to bude přesně 5 let od jejího úmrtí.

Boris je v koncentračním táboře nebo možná zahynul.

Znamení báseň „Slavice“ byla věnována Zinaidě Rajchové, ^[25] recitoval ji u Mejercholda. Mejerchold, ^[26] geniální režisér, který byl zatčen a následně zahynul ve vězení. Rajchovou surově zavraždili několik dní poté, co byl Mejerchold zatčen a pohřbili ji v tajnosti. Za její rakví šel pouze jediný člověk. Její smrt je záhadou.

Smrt, vězení, vězení, smrt...

Na dnešním nepovedeném Donu Quijotovi v Alexandrinském divadle jsem viděla Viktora Jablonského, ^[27] se kterým je pocitově spjata celá kapitola mého života – seznámení s Gorkým, ^[28] LAPP (Leningradské sdružení proletářských spisovatelů) a historika s Averbachem. ^[29] Gorkij umřel. L. Averbacha zastřelili. Míša Čumandrin ^[30] zahynul ve finské válce. Volod'a Erlich ^[31] umřel v koncentračním táboře. Jurij Libedinskij ^[32] se rozešel s Muskou. Viktor hodně zestárl, což znamená, že jsem taky strašně zestárla...

Kde je to všechno?! Kde je to všechno?!

A Irka, Irka, prokrista...A epilepsie Kolji z roku 1932? Kde je to všechno a k čemu to všechno je? A co je místo toho, co bylo kdysi? Jak nasyceným životem jsem žila v roce 1931. Všechny moje omyly byly způsobeny horoucí a bezpodmínečnou důvěrou k životu a lidem... Kolik v tom bylo síly, víry a nebojácnosti. To ještě byla naživu Irka. Kolja byl ještě zdravý, měla jsem pocit nevyčerpatelnosti, pocit že je život nekonečný, byla jsem neochvějně přesvědčena o své práci a o správnosti všeho, co jsem dělala... Tak kde, kde je to všechno?

26/III-41

Dnes, poprvé za poměrně dlouhou dobu, mi v hlavě nic nebuší. To je obrovský úspěch. Už si to přesně nepamatuji, ale asi to začalo desátého, zoufalá neuralgie, taková, že jsem ani neviděla na svět. Polykala jsem různá svinstva, i teď si ještě před spaním беру luminal a prášky na šílené bolesti hlavy, léky jsem zcela omámená. Všechny mé myšlenky a pocity jsou líné a zesláblé, všechno je mi jedno. Ne, ještě je příliš brzy na marasmus. Ještě musím napsat román a vydat dobrou sbírku básní a vidět na stříbrném plátně svůj *Pervorossijsk* ^[33] a pak budiž.

Teď jsem v Domě umění, v Dětském. ^[34] V tomto domě jsem dvakrát umírala: poprvé, když jsem přišla prosit Tolstého ^[35] o auto, abych odvezla Irku do nemocnice. Řekla jsem Tolsté ^[36]: „Moje dcera umírá, dejte mi auto“ a v tom jsem pochopila, že ona doopravdy umírá. S její smrtí jsem začala umírat i já, tím spíš, za smrt Iročky můžu JÁ, právě já, jsem zavinila její smrt.... A celý svět se rázem stal smrtelným.

Podruhé mě právě z tohoto domu odvezli do vězení, a tam začala moje druhá smrt, kdy ve mně zemřela naše „společná idea“ ve mně. Já totiž nežiju, žiju jen chvílemi, v nekonečných

zkratech, ale to není život. Žiju jen ze setrvačnosti, lapám po všem, chytám se čehokoli: práce, pyžama, ale hlavně sama před sebou neustále utíkám.

Doktor mi řekl, že bych měla zajít k psychiatrům. Ale proč? Co to ve mně může změnit? Já jim s radostí řeknu, že nemám proč žít, protože moje neodkladná potřeba říkat lidem právě to, to je jen další typ útěku, kvůli tomu že jsem příliš slabá na to, abych to držela v sobě, ale jak, jak mi můžou psychiatři pomoci? Jakou novou oporu mi dají?

Jsem zcela nesvéprávná.¹³⁷¹ Bylo mi odňato vše, odňato to nejcennější: důvěra k sovětské vládě, ba co víc, dokonce i k její ideji... „Jak mám plakat bez tebe a žít?!“¹³⁸¹ Myslím si, že nic a nikdo nepomůže obyčejným lidem, kteří jsou stejně podlí a stejně krásní ve všech časech a epochách. Pohybujeme se v uzavřeném kruhu, a člověk s jeho rozumem je bezmocný. Byla jsem zbavena i možnosti „výměny světla a dobra“ s lidmi. To nejlepší, co dělám, se k lidem nedostane, ať už je to sbírka veršů, nebo *Pervorossijsk*. Dostane se mi vysvětlení, že tak to bylo odjakživa. Ale v tom je ten problém, že jsem vyrostla s přesvědčením (ó, jak to bylo naivní), že pro nás to „odjakživa“ neplatí...

Nemůžu dýchat v té vše obklopující, dusné mlze pokrytectví a lži, která vládne našim životům, a ještě si troufají nazývat to socialismem!!

Vyšla jsem z vězení s nejasnou, vratkou, ale horoucí nadějí, že se „vše vysvětlí“, že ten ohavný zločin vůči lidu, k němuž došlo v letech 35–38, bude alespoň nějak objasněn, že se lidem dostane alespoň nějaké jistoty, že už se to nikdy nebude opakovat, že propustí na svobodu, když ne všechny, tak alespoň mnohé, žila jsem tento rok a půl s jakousi nadějí na nápravu tohoto zločinu, na to, že se moc obrátí čelem k lidu, ale kdepak... Vše tmavne a je hrozivější, a teď se přesvědčuji o tom, že není na co dále čekat. V tom je ten rozdíl... V červenci 1939 jsem stále ještě na něco čekala. Teď cítím, že není už na co dále čekat, od státu.

Peskuju se stále různými slovy „neměla jsi dostatek víry“, „neměla jsi dost sil“, „zalekla ses těžkostí“, ale v tom to není! Nebojím se těžkostí, nýbrž lží, dusivých lží, které se plazí ze všech pórů...

Jak mi s tím může pomoci psychiatr? Oblbne mě procedurami tak, že mi tato lež, smrt ideálů a strašný proces vlastního přerodu budou lhostejné? Jenže to by byla ta poslední smrt, ta opravdová... To už je lepší tento mučivý nečas, je lepší tato hořká krize, kdy si budu myslet, že je to jen krize, a nebojácně půjdu proti ní...

1/IV-41

Je možné, že se mi jednoduše líbí tak trpět, líbí se mi halit se do „občanského zármutku“? Libuji si v něm snad? Jsem snad jediná, která se tak trápí? Všichni, které znám, především komunistky Galka,^[39] Irena,^[40] Mara,^[41] žijí se stejným úsilím jako já. Včera cenzura zakázala otištění mé básně „Přípitek“ v časopisu *Literaturnyj sovremennik*, která končí takto:

Tu výše pozvedni číši novoroční,
Naši první pozvedni směleji,
Za ty, kteří zde nejsou dnes s námi,
Za přátele, co přijdou později.

Velmi kostrbaté, ale báseň mi byla drahá už jen kvůli své vnitřní myšlence. Byl to pro ně alespoň slabý signál: „nezapomněli jsme na vás, čekáme na vás“, alespoň slabý náznak pozdravu. Ona, tzn. cenzura, to pochopila. Formálním důvodem byl výrok „za ty, kteří zde nejsou dnes s námi – znamená to snad za ty, kdo jsou proti nám? To znamená, za naše nepřátele?“ Mizerové! Nemají právo mi nic zakazovat, nemají k tomu sebemenší formální důvod. Dobře, napíšu: „za ty, kteří jsou dnes daleko...“. A pokud to on (Troickij^[42]) opět zařídne, půjdu s tím až na městský výbor strany. Řeknu, že je to „štvanice na komunistické spisovatele“ a že Troickij nemá právo „revidovat rozhodnutí státních orgánů v mé otázce...“. Se sraby a bezpáteřnými lidmi je potřeba mluvit jejich jazykem, ale především žádné formální základy pro interpretaci mých básní tak, jak je interpretuje cenzura, neexistují. Nesmějí se vůbec opovážit klást moje básně do souvislostí mým pobytem ve vězení! Vždyť „upřímné“ básně o vězení vůbec nikomu neukazuju. Úplně mě to rozhodilo. Tento zákaz je na vlas stejný jako řinčení klíče ve vězení, jako varování, že bych taky nemusela být na svobodě.

Opět řinčení...A kvůli tomuto řinčivému zvuku jsem opět ztratila rovnováhu, opět je přede mnou, beznaděj a tma...

Tuto rozdělanou přišernost, „Váňa a prašivka“, už musím dopsat. Dá mi to možnost konečně si pořádně sednout k románu, a možná (hrozně v to doufám), zajet si na Altaj cestou, kterou absolvovali mladí revolucionáři (z poemy *Pervorossijsk*), když tam jeli na Altaj budovat první zemědělskou komunu. Možná o nich napíšu novelu. Napsala jsem báseň, ze které mám sama strach.^[43]

13/IV-41

Jsem opět v Leningradu. Už dlouho, přijela jsem sedmého. Možná bych se přeci jenom měla obrátit na psychiatra?

Právě jsem odeslala scénář a peníze mi stačí ještě na dva měsíce, i kdybych utratila další tisíc. Budu se muset vrhnout na ten román, a najednou mě přepadl strach: mám pocit, že jsem bezmocná, duševní síly jsou tytam, a pak – třes, ten odporný třes mě ničí...

Stále jako bych někam spěchala, stále mě přepadá strach, nesrozumitelný a hloupý. Možná se jen začíná projevat ztráta společné ideje? Kolja mi dal správnou radu: psát „bez ideje“, zaznamenávat, jak jsme žili, a idea vznikne sama. Ano, psát o tom jak jsme žili, toužili, strádali, radovali se, odevzdávali se. A...no, a co? A co? „A nic z toho se nepodařilo, hrdinové se poprali, nic nenašli a vrátili se zpět“, jak řekl jeden chlapec jako odpověď na můj příběh, jak se děti vydaly hledat živou vodu. Ne, ne; je příliš brzy na to, takhle mluvit a tak uvažovat! Možná se to ještě podaří. Možná, že až ta složitá doba skončí, pak si oddechne, po válce.

Nicméně zatím neválčíme, za což vděčíme vládě. Budeme věrni své vlajce. S věrností vlajce budeme taky psát. Ale co vyhoštění Ireny? Vždyť ji přece jen vyhošťují, definitivně jí ničí život, umučí skvělého, věrného člověka. Nic, nic jí nepomohlo, žádné přimlouvání, žádní zastánci...Proč? Má tohle snad někdo zapotřebí?

Ne! Když se jen dotknu otázek tohohle typu, přestávám dýchat.

20/IV-41

Evidentní degenerace: někam jsem zašantročila zápisníček s čísly moskevských telefonů, ale nemůžu ho najít, dobře si pamatuju, že jsem ho ještě včera měla v ruce a dokonce jsem si pomyslela: „dávám ho sem - a pak to zapomenu...“ To je pěkně hloupé.

Kolja se nějak dlouho nevrací od Molčanovových, nejspíš se na mě zlobí kvůli tomu, že jsem se včera vrátila od Anfisy opilá. Když se Kolja takhle nafoukne, úplně ztrácím schopnost pracovat a žít.

V poslední době se mi až podezřele daří. Scénář „Váňa a prašivka“ byl přijat, říkají, že se velmi líbil a zítra jedu na pozvání „Mosfilmu“ do Moskvy, abych ten scénář dokončila. Nejspíš mi vyplatí dalších 25 % a pak, poměrně záhy, zbylých 50 %.

Ale nejdůležitější je, že zítra kritici Messer^[44] a Karu^[45] z Lenfilmu odešlou scénář „Pervorossijsku“ na výbor s prosbou o schválení možné budoucí spolupráce se mnou. Samozřejmě musím počítat s tím, že scénář schválen nebude a bude potřeba ho poslat Stalinovi...Ale ono stejně půjde přes ústřední výbor, tudíž míst, kde ho mohou zadržet, je velmi mnoho.

Je pravděpodobnější, že scénář bude pohřben, než schválen. Ale dobré je už to, že se alespoň na jednom místě prolomila zeď. Ó, kéž by se podařilo k výročí Říjnové revoluce natočit film!

Byl by to můj dárek k 25. výročí Sovětské vlády, dar našim praporům, našemu Snu, našim ideálům, tak opuštěný chrám je pořád chrám, svalena modla^[46] která je ještě cennější právě proto, že je opuštěna a svržena. Ale ne námi, ne námi!

Jsou doopravdy opuštěny a svrženy?

Co se toho týče, nepřeháním to? Možná jde jen o dočasné hrůzu nahánějící období?

Německé úspěchy mě ničí. Pád Jugoslávie a v nejbližších dnech jistě padne i Řecko.

Snad nebudu muset žít a umřít po čas slávy fašistického režimu?! Hrozné, ubohé...!

Kromě toho, zítra mě nejspíš čeká rozhovor u Gerasimova^[47] ohledně uzavření smlouvy o smlouvě budoucí na „Stráž“^[48]. Lepší je si toho nevšímat.

5/V-41

Tyto dny jsou prázdné, nemám nic na práci, dalo by se i říct bezvýznamné. Byla jsem v Moskvě na pozvání „Mosfilmu“ kvůli „Vaně a prašivce“, byl to obrovský úspěch. Režisér Ptuško,^[49] hlučný a hloupý sprosták, je u vytržení, chce hned natáčet, všichni scénář chválí a tak zatím prochází jako po másle. To mě skoro uráží, protože „Pervorossijsk“ již ve filmovém výboru to neschválili, hned při první příležitosti. („Lenfilm“ odeslal žádost o povolení.) Jakýsi Maněvič řekl: „Příliš žhavé téma. Je ostřejší než břitva. Je politicky nevhodné natáčet film o komuně ve chvíli, kdy je komuna prohlášena za zavrženou formu zemědělství. Soudruh Stalin ji na XVII sjezdu zavrhl“ atd.

No a přesně takovéto odmítnutí jsem očekávala. Je ale pravda, že jsem očekávala jiné zdůvodnění, například něco ve smyslu, že tam umírá mnoho lidí atd. Ach, jak neproniknutelná hloupost a zlostnatělost! Jaký má vliv na umění to, že „je komuna zavrženou formou“? Za takových podmínek nemůže vůbec existovat umění – vroucí, opravdové a pravdivé. Neúspěch v případě „Pervorossijsku“ mi nezpůsobila prudkou, ale tupou bolest, jakoby mě opět udeřili do bolavého, zmláceného místa, které už je „zvyklé“ na rány...

Cítím tupou bolest a v podstatě mám strach. Co se dá dělat?

Pošlu scénář do Stalinova sekretariátu, vždyť je to jedno, stejně nemám co ztratit, zavřít mě za to přeci nemůžou...Samozřejmě jsem viděla Serjožu. Ještě jedna ztráta. Vůbec jsem se s ním neměla setkávat po návratu z Koktebelu, zůstala by mi úžasná, nahořklá, jasná vzpomínka. Ale zatím nepocit'uji moudrost, jen hloupou chamtivost. No a co. Čert to vem.

Není mi líto něžností ani vzpomínek, které jsem mu věnovala. Není to špatný kluk, ale toť vše. Vnitřní „románek“, co jsem s ním prožila, je u konce. A vnější též.

Měla bych se pustit do románu,^[50] ztrácím sílu. Napíšu zprávu Ireně a vrhnu se na to. Irenu stále ještě týrají a trápí. Bratr jejího manžela Míši,^[51] který byl propuštěn z polského vězení

v září 1939, napsal o Míšovi takovou zprávu, že při jejímž čtení cítíš, jakoby ti na srdce kapalo rozžhavené olovo. Navíc ještě posbíral o Míšovi různé informace od tamních lidí, kteří ho znali v ilegalitě v Polsku, a to také působí, jako kapky olova kapající přímo do duše. Je patrné, že Míša byl dobrý člověk, když o něm, odsouzeném Sovětskou vládou, ti lidé takto píší! A jsou to smělí, dobří lidé! Ó dej jim bože, dej všem sílu vydržet všechny zkoušky, které je ještě, nejspíš, čekají... Takže, musím napsat zprávu...

12/V-41

Dnes mi volala Nataša, žena Marka Simchoviče, muže, se kterým jsem měla krátký románek v roce 1934 v Gagře. Dosud si pamatuju, jak jsem se blížila ke Gagře a poprvé ve svém životě spatřila moře a vše se ve mně rozzářilo a zachvělo radostí. A tato radost trvala po celý měsíc mé dovolené, běžela jsem k moři jako na milostnou schůzku, a Marek byl velmi zamilovaný, nosil mi růže, recitovali jsme básně, filozofovali, líbali se. Poté co jsem se vrátila z Gagry, jsem ho již neviděla, nedopisovali jsme si. V roce 1939 mi Nataša, se kterou mě seznámil v Moskvě, zavolala a řekla, že Marek umřel na záškrť a že by mě moc ráda viděla. Setkání proběhlo až dnes. Ukazuje se, že Marek (podle jejích slov) bral vztah se mnou daleko vážněji, než jsem si myslela. V deníku měl zaznamenáno, že já jsem byla jeho největší láskou, hned po Nataše, kterou velmi miloval.

Ona je na tom teď s Markem stejně jako já s Irkou: stále ještě nevěří, stále ještě nechápe, jak se to stalo, taková ostudnost a nesmyslnost ztráty nás přivádí k šílenství, k prozření, schopnosti proniknout zrakem TAM... Hledá ho v životě, a já jsem pro ni byla jeho součástí. Ano, ano, hledá ho, možná že je ještě někde tady, možná že ho ještě může spatřit, dohnat a vrátit... jak je to možné, že Olga Berggolcová je naživu a Marek už ne? To není možné, tady něco nesedí. Muraška Čumandrinová, ^[52] stejně stará Irčina kamarádka, je naživu a chodí do školy, ale vždyť i Irka by mohla být naživu a chodit do školy, jako Muraška, proč tomu tak není?! Je to nepochopitelné a nefér. O, vím, vím, všechno vím, víc, než můžu říct...

Řekla mi: „Mnoho vašich slov jsem si nezapamatovala, jen jsem poslouchala váš hlas, dívala se na vás, toť vše“. Okradený člověk. V 1937-38 roce si odseděla 6 měsíců ve vězení, hrozně jí tam bili, dokonce jí zlomili kyčel. Říkala mi: „Ale víte, nejhorší je, když vám plivou do tváře. Je to horší než mlácení. „ Proč jí plivali do tváře?! Copak na to někdy zapomenete, setře to z duše a z tváře? Kolik je u nás ZOSTUZENÝCH, kolik? Dva měsíce potom co vyšla z vězení, po takovém žaláři umřel Marek, který pro ni byl vším. Ne, bůh ne, ale nějaká zlá síla, která se směje a vysmívá lidem, nejspíš, existuje...

A co jsem jí mohla říct? Ptala se mě: „Co mám dělat, z kde začít, jak mám žít? „ A já jsem jí odpověděla: „Všech se ptám na to samé, já to sama nevím. Nějak žiju...“ Pak jsem ještě mudrovala a vykládala o různých nepodstatných drobnostech, svých přihlouplých potyčkách s cenzurou... Ale co mám říct, co dát oloupenému a zostuzenému člověku?

Sám jsem ubohý a malý,
Sám jsem smrtelně unavený,
Čím můžu pomoci?! ^[53]

Mám ji před očima, cítím za tím vším daleko více, než říká, ale co, co vytáhnout, co ze sebe vyrvat...a dát jí?! Já je všechny klamu, všechny ty co ke mně přicházejí, něčím, ale čím, to sama nedokážu pochopit. Pokud se potřebovala vypovídat, já jsem jí naslouchala. Všechna má moudrá slova jsou jí k ničemu. Ale uklidňuji se tím, co vím z vlastní zkušenosti: v trápení a v panice musí člověk spíše než druhého, poslouchat sebe. Pouze sám sebe. Jiný člověk tě trpělivě vyslechne a řekne to nejobyčejnější: : „Ano, ano, chápu“, a už máš dojem, že je to ten nejhodnější člověk na světě...

Musím více naslouchat lidem. Já jsem naslouchala, ale pak jsem začala brebentit o sobě. Jak povrchní! V poslední době jsem slyšela tolik nadšených ohlasů týkajících se mé osoby, mé „moudrosti“ a mojí „krásy“ a „duše“, a to se člověku tolik líbí (hrůza!), že občas pocit'uji, že musím dostát svému jménu a když mluvím s lidmi, kteří se na mě obrátí, musím myslet více na sebe, než na ně. Je to bezmezně mizerné a odporné!... Co s tím mám dělat? A skutečně jsem vnitřně zchudla, velice málo čtu, vymlouvám se na osud, vytahuju se a žvaním...

Ale co mám dělat s Natašou? Co jí mám dát, ne proto, abych se mohla cítit lépe, ale pro ni, pro ni! Prosila mě, abych jí poslala své verše. Pošlu jí je co nejdřív, o Irce, z cyklu „Utrpení“ ^[54]. Tam je přeci ta pravda.

Tato drobná pozornost ji dojde, kapánek, možná i zahřeje, možná jí moje obyčejné řádky něco řeknou... Ale víc už pro ni udělat nemůžu... Někde mám ještě hezkou fotku Marka, možná bych jí ho měla poslat?

Celkem vzato, musím odpovědět Gutorovičovi, Kuželevovi, napsat Ljoňovi Poľskému, jsem suchar, bezcitný člověk, mrcha, protože jsem jim tak dlouho nenapsala, především Volod'kovi Dmitrevskému^[55] ještě musím napsat...

20/V-41

Ó nešťastný Homo sapiens,
Život je delirium!^[56]

Trápení.

Přeci jenom se budu nejspíš muset obrátit na psychiatra, sama s tím „třesem“ nic nezmůžu... Dokonce kdyby šlo jen o nedisciplinovanost, tak zjevně o chorobnou. Mám však na paměti: dost už psaní na zakázku, dost už věcí jako Váňa a prašivka, s písničkami k idiotským filmům. Musím psát o životě, pustit se do románu, ať už to skončí zdarem nebo nezdarem. Jenže nevím jak na to. Dnes jsem si už četla něco z Gercena. O můj bože, proto abych mohla psát to, co jsem si usmyslela, to, co jsme my všichni prožili, je potřeba disponovat gercenovskou šířkou, hloubkou a svobodou myslí a je potřeba mít správný úhel pohledu... A já ho teď přeci nemám. Musím se umoudřit, musím se vypořádat s životní situací, která tu byla před námi i tou, jež tu panuje teď a hledět dopředu, ale já mám před očima jen mlhu...

Ó nešťastný Homo sapiens!

Kolik nás už stála jen ta jedna evropská válka. Jaký krach lidského úsilí: byl tu příklad hrůzostrašných jatek v letech 14–18, příklad revoluce 1917 a Sovětský svaz, byla tu obrovská a silná pacifistická literatura, byla tu mohutná komunistická propaganda, ale co z toho! Nic a nikdo neodvrátil válku ještě strašlivější, odpornější a trestuhodnější, než v letech 1914-18. A my jsme říkali „proletariát to nedopustí“, „začátek nové světové války znamená začátek světové revoluce“...jenže po ní není zatím ani památka! A pokud by je Hitler vedl všechny na nás, pracující by šli a drtili nás! Západní proletariát pracuje ve prospěch války a válčí tak, že se nestačíme divit.

Dobře, bojují „pouze“ dva roky... Pohřbili „pouze“ několik miliónů lidí. „A pak se vzpamatují“. Znamená to, že bylo málo obětí v letech 14-18? Znamená to, že je potřeba ještě další hory a hory mrtvol, abychom přinutili pracující vzpamatovat se a obrátit zbraně proti těm, kteří je posílají zabíjet se navzájem, aby pochopili, že bojovat není snadné. Stále to ještě nestačí, stále to ještě nestačí?!

Znovu, jako v mnohém, naše teorie s praxí se rozcházejí a člověka velmi mrzí, že to nefunguje. A především to, že umírají lidé ...Naše teorie s tím nepočítala. Pro ni lidé neexistují. Pro ni

lidé znamenají to samé, jako pro Ivana Karamazova, ^[57] existují jen na dálku... Ve světě se děje šílenství a zas jen šílenství, aniž by to záviselo na lidech.

2. Překladatelská analýza

V následující části bude provedena překladatelská analýza výchozího textu. Zaměřím se v ní na analýzu vnětextových a vnitrotextových faktorů, a to z různých úhlů pohledu. Další část bude věnována popisu překladatelských transformací. Při analýze originálu budu vycházet z modelu Christiane Nordové.

2.1 VNĚTEXTOVÉ FAKTORY

2.1.1 Autorka

Autorkou vybraného textu je spisovatelka, básnířka, prozaička, novinářka a dramaturgyně Olga Fjodorovna Berggolcová narozená 16. května 1910 v Petrohradě. Jejím otcem byl chirurg Fedor Christoforovič Berggolc. Příjmení Berggolc je německé a pochází od dědečka z otcovy strany. Olžina mladší sestra Marie Berggolcová byla herečka.

Prvním publikovaným dílem autorky byla báseň *Lenin*, která vyšla roku 1925 v novinách *Krasnyj tkač* a první uveřejněnou povídkou byla *Zakoldovannaja tropinka kterou otiskl* časopis *Krasnyj galstuk*. Svého prvního manžela básníka Borise Kornilova poznala v literárním spolku *Smena*. Olze bylo pouhých 18 let, když se vdala. Ještě téhož roku 1928 se jim narodila dcera Irena, která umřela ve věku sedmi let.

Již v roce 1926 ji na zasedání svazu básníků jí pochválil Korněj Čukovskij, a řekl, že v budoucnu z ní bude opravdová básnířka.

Od roku 1930 se začala orientovat na dětskou literaturu, která pravidelně vycházela v časopise *Čiž*, kde také vyšla její první pohádka *Zima-letu-papugaj*. Ve stejném roce se rozvádí s Borisem Kornilovem a bere si literárního vědce a novináře Nikolaje Molčanova, se kterým je až do jeho smrti v roce 1942.

Roku 1930 odjíždí do Kazachstánu, kde pracuje jako korespondentka novin *Sovětskaja stěp*. Tuto zkušenost pak popisuje v knize *Glubinka*. Po návratu do Leningradu pracuje jako redaktorka v závodních novinách *Elektrosila*. V letech 1933–1935 vychází knihy *Gody šturma*, sbírka povídek *Noč v Novom míre*, sbírka *Stichotvorenija*, která odstartovala její kariéru jako básnířky.

V roce 1932 porodila Olga Berggolcová druhou dceru, která však za rok umírá.

V roce 1934 byla Olga Berggolcová přijata do Svazu sovětských spisovatelů, odkud byla v roce 1937 vyloučena a znovu přijata v roce 1938. Poté opět vyloučili, kvůli uvěznění.

13. prosince 1938 byla Olga Berggolcová zatčena na základě lživého obvinění jako „nepřítel lidu“ a také jako účastnice kontrarevolučního spiknutí proti Vorošilovi a Ždanovovi. V tu dobu již byla půl roku těhotná a kvůli bití a mučení Olga přímo ve vězeňské nemocnici porodila své první mrtvé dítě. Její první manžel Boris Kornilov byl 21. února 1938 v Leningradu zastřelen.

Po návratu z vězení 3. července 1939 byla plně rehabilitována. V roce 1940 vstoupila do VKS (b) – Všesvazové komunistické strany (bolševiků).

V průběhu Velké vlastenecké války žila Olga Berggolcová ve fašisty obleženém Leningradu. Od srpna 1941 pracovala jako rozhlasová hlasatelka v rádiu a skoro každý den promlouvala k obyvatelům Leningradu a tím jim dodávala sílu a odvahu. Za velmi krátkou dobu se klidný hlas Olgy Berggolcové stává hlasem blokádou sužovaného Leningradu. Tato transformace byla skoro jako zázrak, autorka málo známých dětských knih a básní, se ve chvíli stala spisovatelkou, která ztělesňovala odhodlání Leningradu nevzdat se. O svých zkušenostech později napsala v knize *Govorit Leningrad*. V listopadu 1941 měla být i se svým nemocným manželem evakuována, ale Molčanov zemřel a Olga se rozhodla v obklíčeném městě zůstat. Zde vznikla i její nejlepší díla, jako *Leningradskaja poema*, kterou věnovala obráncům a obyvatelům města. Olga měla také tu čest oznámit prolomení blokády v roce 1943. V létě 1942 autorka získala vyznamenání za obranu Leningradu, Leninův řád a po skončení války byla právě její slova vytesány do žulové desky, která je umístěna na Piskarjovském památním hřbitově, jsou tam tyto slova: „Nikdo není zapomenut a nic není zapomenuto“.

Autorka se potřetí vdala v roce 1949. Vzala si literárního vědce a kritika Georgije Makogonenka. V roce 1962 se rozvedli a zbytek života strávila sama jen se svou sestrou Marií, která jí vždy se vším pomáhala. Olga Berggolcová zemřela 13. listopadu 1975 ve věku 65 let. Jejího pohřbu se nezúčastnilo mnoho lidí, protože se vláda postarala o to, aby oznámení o úmrtí spisovatelky vyšlo až v den jejího pohřbu. Na pohřbu mimo jiné pronesla řeč spisovatelka J. Serebrovskaja, kterou Olga odsuzovala za podlost a ustavičné donášení na spisovatele a básníky.

Olga Berggolcová napsala velké množství děl, mezi nimiž nechyběly povídky, básně, pohádky, novely nebo publicistika. Většina jejích děl nikdy nebyla přeložena do češtiny. Z těch přeložených bych ráda uvedla *Denní hvězdy*, *Leningrad*, *Naděje*, *Pervorossijs* nebo *Vlaštovka mého osudu*.

2.1.2 Adresát

Cílovým adresátem daného textu je primárně rodilý mluvčí ruštiny, případně cizinec s vysokou úrovní znalosti ruského jazyka. Měl by se orientovat jak ve spisovném jazyce, tak i v ruské frazeologii či vězeňském žargonu, protože se jedná o značně specifickou slovní zásobu.

Adresát by měl mít přehled o sovětské historii a orientovat se v událostech 20. století. (především pak v letech 1939–1949). V textu autorka odkazuje na reálie, události a osoby své doby, jsou zde zkratky názvů organizací a institucí (RAPP, MCHAT aj.) zmiňuje také velké množství ruských spisovatelů a dalších osobností ruské kultury (Kornilov, German, Mejerchold aj.).

Autorka však nepředpokládá velké čtenářovy znalosti. V textu je velké množství vysvětlivek a stručných popisů jednotlivých osob. Uvádí se např., že „Jidášek Golovlev“ je hrdinou románu M. J. Saltykova-Ščedrina *Golovlevské panstvo*, jehož jméno se stalo apelativem. Vysvětlivky nebyly součástí původního autorčina textu, nýbrž byly doplněny až při editaci jednotlivých deníkových zápisků ve vydavatelství.

Text jistě ocení milovník literatury pro velké množství citovaných děl, ať už básní samotné autorky či jiných světoznámých autorů jako je Lermontov nebo Pasternak. Všechny citované texty přesně neodpovídají originálu, některé z nich si autorka pozměnila k obrazu svému.

Výhodou je také znalost Petrohradu, není však pro čtenáře klíčovým předpokladem pro porozumění textu. Slouží pouze k ulehčení propojení literárního textu s prostorem.

Celkově by se dalo říci, že deníkové zápisky Olgy Berggolcové nikdy neměly být zveřejněné, o tom svědčí i fakt, že nakladatelství doplnilo původní text o vysvětlivky. Autorka dílo napsala především kvůli svému duševnímu rozpoložení. Čtenáři mohou také pomoci editory přidané fotografie a dokumenty.

2.1.3 Funkce textu

Klasifikaci funkce textu bude provedena na základě schématu Romana Jakobsona, který vychází z tzv. komunikativních funkcí, jimž se věnoval Vilém Mathesius.

Už proto, že hlavním záměrem textu je informovat čtenáře o průběhu sovětského vyšetřování a o útrapách socialistické spisovatelky, dala by se za základní komunikační funkci textu považovat funkce referenční. Tato funkce je zcela dominantní.

Důležitou roli v daném díle hraje ovšem i funkce estetická, především v citovaných pasážích např. „*spojenectví nebo nepřátelství s Napoleonem*“ (s. 10) citováno z díla *Vojna a mír* Lva Nikolajeviče Tolstého nebo „*Pokud zapomenu, Jeruzaléme, na tebe, pak ať mi uschne pravice!*“ (s. 6) úryvek ze *Starého zákona, Kniha žalmů*. Estetickou funkci v textu plní i pásmo vypravěče, verše a některé autorčiny výroky, např. ...*milujete svou vlast, se vztyčenou hlavou a ústy dokořán!* (s. 7)

Expresivní funkce textu se projevuje především v častém použití citoslovcí, např. *O, как подло*, (c. 48) nebo opakováním stejných slov jako *O, позор, позор, позор...!*, (c. 48) použití těchto výrazů napomáhá autorce vyjádřit emoce.

Je také patrná v pasážích, kde autorka vyjadřuje svůj postoj:

...*Да, но зачем все-таки подвергали меня все той же муке?! Зачем были те дикие, полубродовые желто-красные ночи (желтый свет лампочек, красные матрасы, стук в отопительных трубах, голуби)?* (s. 45)

Funkci apellovou plní nespočet řečnických otázek:

Доктор сказал, что мне надо пойти к психиатрам. Зачем? Что они могут восстановить во мне? Я с удовольствием скажу им, что мне нечем жить, потому что насущнейшая моя потребность говорить людям именно об этом, и это тоже бегство, т. к. я слишком слаба, чтоб таскать все это в самой себе, но чем, чем они мне могут помочь? Какую новую опору дадут они мне? (с. 50)

2.1.4 Médium, čas a místo

Médium je především v tištěné formě. Knihu *Ольга. Запретный дневник* vydalo v roce 2010 a 2011 nakladatelství *Azbuka* v Petrohradě, které patří k největším nakladatelstvím v Rusku a existuje od roku 2008. Celý text je volně přístupný i v online podobě, tuto formu jsem použila (viz bibliografie). Současně je možné si celý text stáhnout z internetových stránek uvedených v bibliografii.

Většina děje se odehrává v Sovětském svazu, konkrétně v Leningradu. Kategorie místa nehraje důležitou roli, neboť autorka nevyužívá zvláštního dialektu. Tudíž porozumění

nic nebrání. Do pragmatiky místa patří například pohoří Altaj, přímořské letoviště Gagra nebo Moskva.

Pragmatika času hraje důležitější roli než pragmatika místa. V textu je velké množství konkrétních dat, což usnadňuje orientaci v textu a jedná se o standardní postup při psaní deníkových zápisků. V jednom jediném případě uvádí autorka i konkrétní časový údaj a to dne 6/XI–39, 2 hodiny ráno, zřejmě z důvodu důležité historické reálie, na kterou si autorka vzpomněla. Z textu není patrné, v jakých časových úsecích autorka zápisky vytvářela, neboť jde pouze o výběr z deníků nikoliv o deníky samotné.

2.1.5 Důvod

Důvod pro napsání daného díla není nikde explicitně vyjádřen, avšak je zřejmé, že primárním důvodem je osobní úleva při psaní těchto zápisků, díky nimž mohla alespoň tajně vyjádřit své názory a odlehčit své duši. Dalo by se tedy zveřejnění deníkových zápisků brát jako jisté narušení soukromí autorky.

Budeme-li však předpokládat, že autorka psala text záměrně pro čtenáře, chtěla jim nesporně ukázat, jaké důsledky měly historické události na běžné obyvatele, potažmo spisovatele a známé osobnosti. Podařilo se jí představit svou osobu ve zcela novém světle. Chtěla čtenářům podhalit zákulisí komunistického režimu a s ním spojeného bezpráví, vykonaného na její osobě.

2. 2. VNITROTEXTOVÉ FAKTORY

2.2.1 Název

Při klasifikaci názvů vycházím z Jiřího Levého, který rozlišuje 2 typy názvů. Prvním typem je název popisný, který zpravidla obsahuje téma knihy, popřípadě i jméno hlavního hrdiny a literární druh. Druhý typ názvu je naopak symbolizující, využívá se zkratka, jde spíše o obraznou transpozici tématu (Jiří Levý: Umění překladu, 1998, str. 153-160).

Z hlediska uvedené klasifikace lze v daném případě mluvit o názvu popisném, kdy je již z názvu známo jméno hlavní hrdinky *Olga* a zároveň se i dozvídáme, že jde o „*zapretnyj dnevnik*“, takže celý název by se tedy dal přeložit jako: *Olga. Zakázaný deník*.

Domnívám se, že popisný název byl zvolen především proto, že prvoplánově dílo nemělo být zveřejněno. Název vznikl až po smrti autorky v roce 2010. Dle mého názoru byl tento název zvolen z důvodu větší atraktivity díla. Jméno autorky je v názvu zjevně proto, že jde o velice známou sovětskou spisovatelku a tudíž upoutá více čtenářů. Čtenářskou atraktivitu násobí i to, že se jedná o zakázané dílo. Název je jednoduchý a zároveň velmi nápaditý.

Název přeložené části je symbolický a zároveň i popisný a překládám jej takto: „*Nikdo není zapomenut a nic není zapomenuto*“ *Z deníků z let 1939–1949*

2.2.2 Téma a obsah

Knihy je autobiografická, je vlastním vyprávěním života ruské spisovatelky Olgy Berggolcové. Přináší nejen životní příběh hrdinky, ale přináší nám i osobitý pohled na dějiny Sovětského svazu a to především zákulisní informace, o kterých se běžně nedočtete. Ukazuje odvrácenou tvář komunismu, utrpení, které museli lidé v autorčině okolí snášet. Na autorčině tragickém osudu můžeme pozorovat, jak její život ovlivnila vláda Sovětského svazu. Celé dílo se točí především kolem lživého obvinění, kvůli němuž si autorka ve vězení odseděla 171 dní. To ji opravdu velmi poznamenalo a zbytek díla se věnuje především vnitřní rozpolcenosti autorky.

V textu se Olga často zmiňuje o svých přátelích a přibližuje čtenářům jejich pohnuté osudy. Často se v také objevují úryvky z jiných literárních děl ruských klasiků, mezi nimiž nechybí velké množství básní.

Pokud jde o kompozici, text je horizontálně členěn do jednotlivých menších a větších kapitol, které jsou vždy označeny konkrétním datem. Dále se text člení do jednotlivých odstavců a nechybí četné vysvětlivky. Samostatnou součástí jsou básně, které jsou oddělené od zbývajících textu a jsou psané ve verších a strofách pod sebou.

Co se týče vertikálního členění, text obsahuje značné množství pomlček a francouzských uvozovek, které jsem v překladu nahradila českými uvozovkami. Protože v českém jazyce není zvykem užívat pomlčky v takovém rozsahu jako tomu je v ruštině, pomlčky jsem v textu nahradila čárkami, spojkami nebo sponovým slovesem.

2.2.3 Presupozice

Presupozice byly již z části zmíněny v kapitole 2. 1. 2. tedy v části o cílovém čtenáři. Jedním z nejdůležitějších faktorů presupozice je, že výchozí čtenář se značně liší od cílového čtenáře. Proto je potřeba text jistým způsobem přizpůsobit, protože výchozí čtenář má jiné znalosti, zná důkladněji historii Sovětského svazu, kulturní a sociální podmínky dané doby. Také můžeme předpokládat, že výchozí čtenář má alespoň základní povědomí o osobnostech v díle zmiňovaných. Rovněž mu mohou být známé básně a úryvky z literárních děl, jež se v textu též vyskytují.

Oproti tomu u čtenáře překladu lze spíše počítat s tím, že se v dané problematice bude orientovat s menší jistotou. Nemusí znát ruskou kulturu tak dokonale a ke konkrétnímu úryvku z díla si ne vždy dokáže přiřadit jméno autora. Totéž se týká použitých zkratk, místo nichž je někdy třeba uvést celý název, např. *Ц. К.* (c. 53) překládám jako *ústřední výbor* (s. 17), nebo *ЛАПМ* (c. 50) jako *Leningradské sdružení proletářských spisovatelů* (s. 14)

Také v dalších případech není od věci přiblížit obsah textu čtenáři například pomocí vnitřní vysvětlivky, jako tomu bylo v tomto případě: „*Да, но вот год назад я сначала сидела в «медвежатнике» у мерзкого Кудрявцева, потом металась по матрасу возле уборной*“ (c. 46), což jsem přeložila jako „*Ano, před rokem jsem seděla v tom kasařském doupěti u odporného vyšetřovatele Kudrjavceva, pak jsem se zmítala na matraci vedle záchodů.*“ (s. 9) Nezbytné však je dbát na to, abychom nezjednodušovali originální text nebo jej nadměrně nedokreslovali (Jiří Levý: *Umění překladu*, 1998, str. 125)

Pro českého čtenáře je nezbytné na některých místech přistoupit k lokalizaci na rovině stylistické. Kvůli větší expresivitě v ruštině jsem text musela upravovat například vynecháním citoslovcí, ale protože se jedná o charakteristický rys autorčina rukopisu, tak i český překlad je expresivnější, než je pro cílového čtenáře zvykem.

2.2.4 Styl

Vzhledem k charakteru a rozmanitosti textu, jej nelze jednoznačně zařadit k jedinému stylu, stejně jako nelze jednoznačně určit jeden slohový postup nebo jednu vrstvu slovní zásoby, kterou autorka využívá.

V přeložené kapitole nalezneme různé funkční styly – prostě sdělovací v převážné většině textu, nechybí však ani umělecký styl v citátech z poezie a prózy nebo styl řečnický, který se projevuje například expresivními obraty.

Autorka používá také více slohových postupů. Dominantním slohovým postupem je postup vyprávěcí. V některých pasážích můžeme zpozorovat postup úvahový nebo popisný. Postup informační se v textu uplatňuje, zejména v pasážích, kde autorka předkládá fakta typu „13. prosince 1938 mě zatkli“ „Ve vězení jsem strávila 171 dní“ (s. 6).

Žánrově by se text dal označit jako memoárová literatura neboli deník. Memoáry můžeme charakterizovat jako text pojednávající o různých skutečnostech autorova života. A protože již v názvu samotné kapitoly máme jasně uvedeno, že jde o zápisky z deníků, je tedy zcela jasné, že daný text přesně odpovídá této definici.

Dále text spadá pod literaturu faktu neboli non-fiction. Podle Mistríkovy definice z roku 1985 se non-fiction odlišuje od umělecké literatury, protože popisuje konkrétní fakta nebo události, je věcná a zároveň má heterogenní syžet. Daný text ve všech aspektech této definici odpovídá.

2.2.5 Lexikum

V textu jsou zastoupeny různé stylové vrstvy lexik, vedle neutrální slovní zásoby se zde často vyskytují hovorová slova (*донимать, пресный, состряпанный, пошляк*), objevují se i expresiva s pozitivním citovým zabarvením, v daném případě slova domácká (*Ирочка, Колька*), s citově záporným příznakem, slova zhrubělá nebo vulgární (*падло, плевать*). Tomuto typu expresivity říkáme inherentní a souvisí se slovem a jeho stavbou. Duhým typem je expresivita adherentní, která vyplývá až z užití slova v kontextu (*Slovo a slovesnost, ročník 26 (1965), číslo 1, str. 54-58*). Zřídka se objevují i knižní výrazy (*обонять*). Dále v textu můžeme najít také historismy týkající se socialismu (*политбыро, комунна, кинокомитет*) a velmi důležitou roli v textu hrají slova z vězeňského žargonu (*медвежатник, голуби*), která celkově dokreslují atmosféru díla.

Problematickými místy mohou být frazémy, v daném případě se mi podařilo najít adekvátní český ekvivalent (*диву даешься – nestačíš se divit*), *нестаčíш се divit*) v případě, že

jsem nenašla vhodný český ekvivalent, zvolila jsem opisný způsob překladu (*пороху не хватило – neměla jsi dost sil*). Tudíž pro mě jejich překlad neznamenal větší obtíže.

Ráda bych se teď pozastavila u pár slov, jejichž překlad pro mne nebyl jednoduchý, především z důvodu, že v českém jazyce nemáme přesný ekvivalent, který by vyjadřoval například stejnou míru expresivity, nebo byl stejně stylisticky zabarvený jako původní výraz. Tyto výrazy slouží pouze jako příklad, obtížných pasáží v textu bylo samozřejmě více.

V případě „*Я рыдаю о вас*“ (c. 45) rusko-český elektronický slovník Lingea uvádí jako překlad (*usedavě*) *plakat, vzlykat a štkát*. Ani jedna z daných možností však nevyjadřuje autorčin záměr, v případě že by se použil například první možný ekvivalent, došlo by k významnému posunu. Proto jsem v daném případě zvolila opisný překlad pomocí synekdochy „*Patří vám mé slzy*“ (s. 7), *podářilo* se mi tím do věty vložit stejné množství oddanosti, jako v originále. Slovníkové heslo *usedavě plakat* by se dalo použít v případě, že by v originále bylo pouze *я рыдаю*.

Dalším překladatelským oříškem pro mě bylo sloveso *перебуравить* pro které neexistuje přesný ekvivalent a ani v ruštině to není příliš frekventovaný výraz. Pro přeložení jsem odstranila předponu a dala sloveso do podoby infinitivu – *буравить*, což znamená vrtat. Protože by se do kontextu výraz nehodil, použila jsem místo toho ustálené slovní spojení *отоčit вzhůru nohama*. (s. 8)

2.2.6 Syntax

Po syntaktické stránce je text poměrně různorodý, objevují se zde všechny druhy vět (oznamovací, tázací, rozkazovací i zvolací), často se zde také objevují i věty tázací, především ve formě řečnických otázek:

Но что сказать, что дать ограбленному, оскорбленному человеку? (c. 54)

Ну, для чего же писать мне? (c. 47)

Z vět tázacích bychom měli uvést i věty deliberativní neboli rozvažovací:

Что же может тут сделать психоневролог? (c. 51)

Důležitou roli v textu mají věty zvolací, pomocí nich autorka ukazuje svůj postoj a většinou i podporu:

Я буду полна вами завтра, послезавтра, всегда, я буду прямой и честной, я буду до гроба верна мечте нашей — великому делу Ленина, как бы трудна она ни была! (с. 45)

Я с вами, товарищи, я с вами! (с. 45)

V textu nechybí ani věty rozkazovací, které jsou určeny především autorce samotné, rozmlouvá k sobě:

Я говорю себе — нет, довольно, довольно! Пора перестать мучиться химерами! (с. 46)

Výjimečná v textu není ani parenteze neboli vsuvka, což je část věty poskytující doplňující údaje a zároveň základní text přerušuje. Zpravidla je graficky odlišena pomocí závorek nebo pomlček:

Кончу — обязательно к Новому году, кончу правку истории и возьмусь только за художественное, и буду писать так, как будто бы решительно все и обо всем можно писать, с открытой душой, сорвав «печати», безжалостно и прямо, буду пока писать то, что обдумала до тюрьмы (включая человечность, приобретенную мною там, и осмысляя наш путь по-взрослому), а там видно будет, к концу... (с. 46)

А я даже здесь, в дневнике (стыдно признаться), не записываю моих размышлений только потому, что мысль: «Это будет читать следователь» преследует меня. (с. 48)

Pro tento text je příznačné střídání krátkých úsečných vět a dlouhých rozvitých souvětí. Text je psán v ich-formě a vyznačuje se značnou intertextovostí.

Pokud jde o vnitřní stavbu věty, ráda bych zmínila inverzi, která se v textu objevuje (jde o umístění slov v jiném pořádku, než uvádí gramatická pravidla, obvyklým pořádkem slov v ruštině je podmět a přísudek). Grepl ve své *příruční mluvnici češtiny II* říká: „Slova jsou ve větě uspořádána způsobem v daném jazyce obvyklým, podle pravidel, která se v něm v průběhu historického vývoje ustálila. Takové uspořádání slov, s využitím různých jejich tvarů, nazýváme vnitřní stavba věty.“

Inverze se používá především pro emocionální nebo smyslové vyčlenění části výpovědi a v určitých stylech je zcela nepřipustná neboť zde pořádek slov ve větě hraje důležitou smyslovou roli (odborný a oficiální úřední styl).

Все еще почти каждую ночь снятся тюрьма, арест, допросы. (с. 44)

Stále ještě se mi skoro každou noc zdá o vězení, zadržení a výsleších. (s. 6)

2.2.7 Přídavná jména slovesná v polovětných konstrukcích

V ruštině se v porovnání s češtinou přídavná jména slovesná používají daleko častěji, zejména pak ve vyšším stylu odborném a uměleckém. Do češtiny se mohou překládat například pomocí vedlejší věty. V textu slouží ke kondenzaci (zhuštění) obsahu výpovědi. Polovětné konstrukce významově tvoří samostatný celek, ale po mluvnické stránce nejsou větou, neboť v nich schází sloveso v určitém tvaru, jde o samostatnou myšlenku a odděluje se čárkami.

Сегодня в клубе Эренбург, живший во Франции, в Париже — в дни его и ее разгрома, читал отрывки из романа «Падение Парижа» и стихи. (с. 48) – Dnes v klubu četl Erenburg, který žil ve Francii, v Paříži, ve dnech jejich porážky, úryvky románu „ Pád Paříže“ a básně. (s. 12)

Все статьи сняли, осудили как «социально опасную». Это человек, отдавший всю жизнь партии (с. 48) - Všechny její články odstranili a odsoudili ji jako „společensky nebezpečnou“ a ona přitom věnovala celý svůj život straně. (s. 11)

2.2.8 Intertextovost

Intertextovost je charakteristickým rysem daného textu. Citáty tvoří značnou část díla. Můžeme se setkat s citacemi významných autorů (Pasternak, Ťutčev atd.) a jde především o citáty z poezie. Výjimkou jsou citáty z děl *Vojna a mír* (Lev Nikolajevič Tolstoj) a *O tom co bylo* (Alexandr Ivanovič Gercen).

Při překladu citátů jsem postupovala tak, že jsem se snažila vždy vyhledat již existující překlad. K tomu mi velice dobře posloužil fond Národní knihovny České republiky a Slovanské knihovny. V některých případech však překlad nebylo možné najít, neboť neexistuje, viz např. báseň Fjodora Sologuba. V případě úryvku Saltykova-Ščedrina se mi sice podařilo najít již existující překlad, ale v daném případě jsem raději použila překlad svůj, protože daný překlad byl velice zastaralý a nezapadal do celkové kompozice díla. „*Avšak chtěl pokračovati v začaté práci, ihned se přesvědčil, že vskutku musí udělati čáru a pod ní napsati: „Není potřeba!“*“. V textu by tento úryvek mohl znít archaicky až komicky a nesrozumitelně.

Anton Popovič ve své *Teorii umeleckého prekladu* tvrdí, že: „preklad zastaráva skôr ako pôvodné dielo. Príčinu starnutia treba hľadať aj v skutočnosti že jazyk a štýl prekladu sú objektívne závislé od výrazovej normy (v ktorej svojimi konvenciami kotví aj príjemca) ako originál. Jazyk a štýl prekladu sú menej odolné voči zmenám, ktoré sú motivované nielen vlastnosťami textu, ale aj intenciami príjemca.“ (str. 184)

2.2.9 Nonverbální prvky

Mezi neverbální prvky podle Nordové patří všechny nelingvistické prvky jak v mluveném tak v psaném projevu. Pokud jde o psaný projev, jedná se především o grafické prvky (fotografie, protokoly, velikost a styl písma atd.) a suprasegmentální prvky, které nám naznačují dělení textu, tudíž pomáhají při intonaci. Tuto úlohu zastává interpunkce, v daném případě jsou důležité uvozovky, jež mají citační nebo zdůrazňující funkci, zřídka se objevuje i ironizující charakter. Četné pomlčky slouží především jako zdůraznění.

Obrazový materiál tematicky doplňuje určitý úsek knihy a koresponduje s textem. Tento obrazový materiál stejně jako vysvětlivky autorka ve svých zápiscích neměla a byly dodány editorem.

2.3.1 Makrostruktura textu

Z pohledu makrostruktury se dá kniha rozdělit na pět částí. První částí tvoří důležitá data ze života autorky. Druhou částí jsou deníkové zápisky autorky, z nichž pochází i překládaná část. Další část tvoří dopisy Olgy Bergolcové, věnované významným osobnostem, např. Pasternak, Achmatovová. Ve čtvrté části díla jsou básně Olgy Bergolcové a poslední část tvoří hojné ilustrace, především se jedná o fotografie a různé protokoly.

Jednotlivé části textu sobě rozsahově neodpovídají. Již z názvu můžeme odhadnout, že největší část díla tvoří deníkové zápisky.

3. Metoda překladu

Při překladu jsem se řídila především teorií Jiřího Levého, který ve svém díle *Umění překladu* (1998) upozorňuje na jednotný přístup k překladatelským problémům: „ V překladatelství je snad více než kde jinde nutná jednotná koncepce, tj. pevný názor na dílo a jednotný základní přístup k němu.“ Proto jsem svůj překlad koncipovala jako část knihy *Olga. Zakázaný deník* a vycházím z toho, že modelová komunikační situace bude podobná jako u originálu. Mým cílem tedy bylo vytvořit instrumentální překlad, který bude plnit stejnou funkci jako originál.

Než přistoupíme k samotnému překladu je potřeba provést celkovou překladatelskou analýzu výchozího textu, která nám pomůže najít odpovědi na základní otázky typu: adresát, účel nebo komunikační situace atd. Dále je nezbytné zkontrolovat, zda text nebyl již do cílového jazyka přeložen. Pokud najdeme přeloženou pouze část, může nám posloužit jako referenční. Pak si zvolíme koncepci překladu a nakonec si stanovíme metodu překladu.

S ohledem na dominující informativní funkci jsem především používala překladatelskou metodu věrnou (doslovnou), ale v některých dílčích situacích bylo nezbytné přistoupit i k metodě adaptační. Tato metoda se mi zdála vhodnější při převodu estetické kvality např. frazémů nebo kulturních reálií a jazykových reálií, kdy v cílovém jazyce neexistuje jednoznačný ekvivalent. Tento postup je přijatelnější i pro cílového čtenáře, protože více odpovídá stylovým konvencím jeho kultury. Je však důležité zachovat jedinečné prvky originálu jako jsou jména a názvy.

Pro překlad jsem zvolila iluzionistický překlad, jehož cílem je u čtenáře vyvolat dojem, že čte originální dílo. Jak jsem již uváděla v presupozicích, nelze předpokládat, že cílový čtenář bude mít stejné znalosti jako čtenář výchozí. Ale i přes to, jsem se snažila vyvarovat vnějším vysvětlivkám, které by této koncepci neodpovídaly. Pokud se jedná o toponyma, překládala jsem je do češtiny pouze v tehdy, existují-li v českém jazyce již ustálené ekvivalenty, v opačném případě jsem používala transkripci.

Mým záměrem též bylo zachování stejné míry expresivity jako v jazyce výchozím, neboť jde o charakteristický rys díla.

Metodu překladu jsem volila tak, aby cílový text odpovídal podobné komunikační situaci jako text výchozí, proto bylo nezbytné zachovat jak hlavní informativní funkci, tak i funkci expresivní a apelovou, které jsou rovněž důležité.

4. Typologie posunů

V klasifikaci výrazových posunů vycházím z klasifikace Antona Popoviče, který ve svém díle *Teoria umeleckého prekladu* uvádí: „Výrazový posun je prejavom nemožnosti dosiahnuť úplnú vernosť originálu, ale aj paradoxne je aj prejavom úsilia vyhnúť sa „nevernosti“ a dosiahnuť totožnosti za cenu istej zmeny. Tvorba prekladu spočíva v umení byť verným originálu ako celku. Preto sa vernosť a voľnosť v preklade nemôžu klásť proti sebe, ale treba ich traktovať v dialektickej súhre. Niet vlastne ideálnej dokonalej vernosti, resp. voľnosti.“ a zároveň tvrdí, že „Funkčný výrazový posun, teda taký, ktorý si kladie za cieľ adekvátne vyjadriť prvky v podmienkach odlišnosti dvoch systémov, je optimálnym variantom originálu.“ (str. 121-122)

Tyto posuny Levý nazývá překladatelské tendence a rozlišuje tři základní typy: a) generalizace – obecný výraz na místo konkrétního, b) nivelizace – použití výrazu stylisticky neutrálního místo stylisticky zabarveného nebo naopak zesilování expresivního výrazu – intenzifikace, c) intelektualizace – zlogičťování, vykládání nedořečeného, formální vyjadřování syntaktických vztahů

4.1.1 Generalizace

Podle Jiřího Levého je generalizace lexikálním ochuzením, protože při ní dochází k volbě obecnějšího českého výrazu a tím i méně názorného a svěžího. Proto jsem generalizaci ve svém překladu příliš neužívala.

Z toho je vidět, jak získávali „materiál“ na ta pitomá a potupná obvinění. (s. 12)

Так и видно, как выкапывали «материал» для идиотских и позорных обвинений. (с. 48)

V tomto případě jsem generalizaci použila pro zmírnění expresivnosti v dané větě, která je i tak nabitá expresivními výrazy „*идиотский*“ a „*позорный*“.

Generalizaci jsem použila i v případě, kdy jsem slovo „*ем*“ přeložila neutrálnějším výrazem „*beru*“, který více odpovídá českému úzu.

Глотала всякую дрянь, и сейчас еще ем на ночь люминал и от дикой головной боли, от лекарств совершенно отупела. (с. 50)

Polykala jsem různá svinstva, i teď si ještě před spaním беру luminal a prášky na šílené bolesti hlavy, léky jsem zcela omámená. (s. 14)

4.1.2 Konkretizace

Oproti generalizaci, konkretizaci jsem používala častěji.

Byl tam takovou nadějí pro všechny a to i tehdy, když už mě napadlo, že „všechno ví“, že je tohle „jeho vina“, nemohla jsem věznům tuto jedinou naději vzít. (s. 10)

Он был такой надеждой там для людей, это даже тогда, когда я начала думать, что «он все знает», что это «его вина», — я не позволяла себе отнимать у людей эту единственную надежду. (с. 47)

Konkretizaci jsem používala také ve chvíli, kdy autorka vynechává podmět, sponu přísudku nebo předmět, jedná se o projevy hovorovosti. V případech nahrazování chybějícího přísudku bylo nezbytné rozhodnout se, jaký čas použít (minulý, přítomný).

И вот начала письмо с тем, чтобы написать ему о М. Рымиан, Плотниковой, Ивановой, Абрамовой, Женьке Шабурашвили, — это честные, преданные люди, глубоко любящие его, а до сих пор — в тюрьме. (с. 47)

A tak jsem začala dopis s tím, že mu napíšu o M. Rymšanové, Plotnikovové, Ivanovové, Abramovové, Žeňe Šaburašviliové, jsou to čestné, oddané ženy, hluboce ho milující, a přesto jsou stále ještě ve vězení. (s. 11)

Dále jsem konkretizaci využila i u výrazu „экран“, jehož přímým ekvivalentem je „obrazovka“. V daném případě se ale jednalo o film, tudíž jsem zvolila konkrétnější výraz, který větě dodává i jistý patos.

Ještě musím napsat román a vydat dobrou sbírku básní a vidět na stříbrném plátně svůj Pervorossijsk a pak budiž. (s. 14)

Еще я должна написать роман, и выпустить хорошую книгу стихов, и увидеть на экране свой «Первороссийск», а потом уж пускай. (с. 50)

V neposlední řadě jsem konkretizaci využila i v případě „власть“, tento výraz je velmi obšírný a skrývá v sobě výrazy typu „*мощь, vláda, správa nebo i úřad*“. V překladu jsem se

rozhodla pro jednotné řešení tohoto problému pomocí slova „vláda“, vždy v kontextu „советская власть“.

4.1.3 Nivelizace

K výrazové nivelizaci jsem se uchýlila v případě ruského výrazu „суки“, který sice má v češtině výrazy expresivně ekvivalentní (např. svině), ale tyto výrazy by pro českého čtenáře byly již příliš vulgární a tudíž by narušovaly kontext celkového díla, proto je nepovažuji za vhodné. Volila jsem výraz neutrálnější „mizerové“, který v češtině není až tak hanlivý.

Formálním důvodem byl výrok „za ty, kteří zde nejsou dnes s námi – znamená to snad za ty, kdo jsou proti nám? To znamená, za naše nepřátele?“ Mizerové! Nemají právo nic mi zakazovat, nemají k tomu sebemenší formální důvod. Dobře, napíšu: „za ty, kteří jsou dnes daleko...“. (s. 16)

Но формально это причина — «за тех, кто не с нами, — значит, за тех, кто против нас? Значит, за наших врагов?» Суки! Они не имеют права запрещать, — здесь нет ни малейших формальных оснований. Хорошо, я напишу: «за тех, кто далеко сегодня...» (с. 51)

Nivelizaci jsem použila také v případě slova „тыкались“, u kterého rusko-český slovník Lingea uvádí jako ekvivalenty – *narážet, pobíhat, litat*. V daném případě, jde o slovo hovorové a žádný z uvedených výrazů není vhodný. Dle mého názoru by expresivním protějškem v češtině byl výraz “cpát se”. Já jsem se však rozhodla zvolit výraz expresivně neutrální “obracet se”.

Mám spoustu příkladů, kdy se lidé obraceli na různá místa a dokonce i na Stalina, jenže „ono“ to šlo dál samospádem a nikdo tomu neučinil přítrž. (s. 11)

Я имею массу примеров, когда люди тыкались во все места, и вплоть до Сталина, а «оно» шло само по себе — «идеть, идти и придеть». (с. 47)

Dalším příkladem nivelizace v mém překladu je „загадить“, jedná se opět o hovorový výraz a velmi expresivní výraz, který by se dal přeložit například jako „zasvinit“, rozhodla jsem se proto využít méně expresivní ekvivalent „upatlat“.

И вот эти измученные, загаженные дневники лежат у меня в столе. (с. 48)

A tyto utrápené a upatlané deníky leží v mém stole. (s. 12)

4.1.4 Intelektualizace

Jak už jsem uvedla v úvodu typologických posunů, intelektualizace je zlogičťování textu, vykládání nedořečeného a také formální vyjadřování syntaktických vztahů. Intelektualizaci jsem volila v případech, kde v původním textu chyběly syntaktické vztahy, v rámci větší kohezi textu.

Виктор очень постарел, — значит, и я так же страшно постарела... (с. 50) – Viktor hodně zestárl, což znamená, že jsem taky strašně zestárла... (s. 14)

Нехорошо. (с. 49) – Člověk z toho má špatný pocit. (s. 12)

Я вышла из тюрьмы со смутной, зыбкой, но страстной надеждой, что «все объяснят», что то чудовищное преступление перед народом, которое было совершено в 35–38 гг., будет хоть как-то объяснено, хоть какие-то гарантии люди получат, что этого больше не будет, что освободят если не всех, то хоть очень многих, я жила эти полтора года в какой-то надежде на исправление этого преступления, на поворот к народу — но нет... (с. 51) – Vyšla jsem z vězení s nejasnou, vratkou, ale horoucí nadějí, že se „vše vysvětlí“, že ten ohavný zločin vůči lidu, k němuž došlo v letech 35–38, bude alespoň nějak objasněn, že se lidem dostane alespoň nějaké jistoty, že už se to nikdy nebude opakovat, že propustí na svobodu, když ne všechny, tak alespoň mnohé, žila jsem tento rok a půl s jakousi nadějí na nápravu tohoto zločinu, na to, že se moc obrátí čelem k lidu, ale kdepak... (s. 15)

4.1.5 Vysvětlivka

V některých případech bylo zapotřebí dovysvětlit například historické, geografické nebo kulturní reálie, například rozepisování zkratek. Tam kde by hrozilo, že čtenář nebude mít dostatečné presupozice, jsem použila vnitřní vysvětlivku.

На бездарном «Дон-Кихоте» в Александринке видела сегодня Виктора Яблонского, с которым связано ощущение целого периода в жизни — знакомство с Горьким, ЛАПП, история с Авербахом. (с. 50) – Na dnešním nepovedeném Donu Quijotovi v Alexandrinském divadle jsem viděla Viktora Jablonského, se kterým je pocitově spjata celá kapitola mého života – seznámení s Gorkým, LAPP (Leningradské sdružení proletářských spisovatelů) a historika s Averbachem. (s. 14)

V následujícím případě jsem z pragmatických důvodů vysvětlila, o jakou historickou událost jde, neboť by českému čtenáři nic neříkala a tudíž by byla i kontextově nezapojená.

...она даст мне наконец возможность вплотную сесть за роман, а может быть (страшно мечтаю об этом), — съездить на Алтай, по маршруту первороссиян, — м. б., буду писать о них повесть. (с. 52) – Dá mi to možnost konečně si pořádně sednout k románu, a možná (hrozně v to doufám), zajet si na Altaj cestou, kterou absolvovali mladí revolucionáři (z poemy Pervorossijsk), když tam jeli na Altaj budovat první zemědělskou komunitu. Možná o nich napíšu novelu. (s. 16)

V dalším případě jsem zvolila vysvětlivku výrazu „медвежатник“, Tento ruský výraz ve vězeňském (a kriminálním) žargonu znamená „kasař“ (jde o odvozeninu od substantiva „медведь“, což je v kriminálním žargonu „sejf“), kdežto v běžném jazyce má význam 1. *охотник на медведей – lovec medvědu* 2. *помещение для медведей в зоопарке цирке и т.п. – medvědárium v zoo nebo v cirkusu.*

Да, но вот год назад я сначала сидела в «медвежатнике» у мерзкого Кудрявцева, потом металась по матрасу возле уборной — раздавленная, заплеванная, оторванная от близких, с реальнейшей перспективой каторги и тюрьмы на много лет, а сегодня я дома, за своим столом, рядом с Колей (это главное)... (с. 46) – Ano, před rokem jsem nejdříve seděla v tom kasařském doupěti u odporného vyšetřovatele Kudrjavceva, pak jsem se zmítala na matraci vedle záchodů. Zdeptaná, poplivaná, odtržená od blízkých, s více než reálnou perspektivou nucených prací a mnohaletého vězení a dnes jsem doma, u svého stolu, s Koljou po boku (to je to nejdůležitější!). (s. 9)

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo vytvořit funkčně ekvivalentní překlad části deníkových zápisků z knihy Olga. Zakázaný deník. V rámci komentáře byla provedena analýza vnitrotextových a vnětextových faktorů. Na jejichž základě byly popsány překladatelské problémy stylistické, lexikální, gramatické a pragmatické na rovině. Poté byla provedena typologie vybraných překladatelských problémů a posunů.

Primární funkcí překladu bylo zachování informativní funkce překladu a celkového stylu publikace. Bylo tedy nutné najít takové řešení, které by bylo co nejvíce srozumitelné a přijatelné pro cílového čtenáře. Mým cílem bylo vytvořit koncepci překladu na základě věrnosti. Ale protože nelze dosáhnout zcela věrného překladu, snažila jsem se o věrnost vzhledem k celému textu. Protože výrazový posun, který však adekvátně vyjádří prvky odlišnosti, byl pro mě optimální variantou.

Práci jsem členila do jednotlivých kapitol a podkapitol.

Domnívám se, že je kniha zajímavá z kulturního hlediska a přináší nám nový pohled na důležité historické události. Kniha sebou představuje autentické zážitky z dob minulých, proto bych se překladu takovýchto typů knih chtěla věnovat i do budoucna.

Bibliografie

Primární literatura

BERGGOLCOVÁ, O. F. *Ol'ga: zapretnyj dnevnik*. Sankt-Peterburg: Azbuka, 2010. 539 s., [64] s. obr. příl. ISBN 978-5-389-01614-9. Dostupné z <http://coollib.com/b/232995/read>

Literatura k tématu

BERGGOLCOVÁ, O. F. *Pervorossijsk: Poema*. Překlad Zora Beránková. Praha: Čs. spisovatel, 1953. 69 s.

BIBLE: překlad 21. století. *Starý zákon, Kniha Žalmů, Žalm 137* Vyd. 1. Praha: Biblion, 2009. 676 s. ISBN 978-80-87282-02-1.

BLOK, A. A. a TEICHMANN, J., ed. *Z díla: Výbor*. Překlad Jaroslav Teichman, Bohumil Mathesius, Luděk Kubišta, 1. vyd. Praha: SNKLHU, 1955. 383 s.

LERMONTOV, M. J. *Básně. II. 1833-1837*. Překlad František Táborský. Praha: J. Otto, [1895]. 160 s. Sborník světové poesie; č. 38.

SALTYKOV-ŠČEDRIN, M. J. *Bajky*. Praha: J. Otto, 1904. 260 s. Ruská knihovna;

SALTYKOV-ŠČEDRIN, M. J. *Golovlevské panstvo: román*. Praha: J. Otto, 1893. 349 s.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Vojna a mír. I*. Překlad Viliam Sýkora, Tamara Sýkorová 1. vyd. Praha: Baronet, 2005. 7019 s. ISBN 80-7214-861-3.

ŤUTČEV, F. I. *Větrná harfa. Co uchránil jsem před klamy*. Překlad Jiří Mulač 1. vydání v tomto uspoř. Praha: Odeon, 1977. 114 s.

Translatologická literatura

GOLUB, I. B. *Stilistika sovremennogo ruskogo jazyka*. Lexika. Fonika. Moskva: Vysšaja škola 1986.

GOLUB, I. B. *Grammaticeskaja stylistika sovremennogo ruskogo jazyka*. Moskva: Vysšaja škola 1987.

GREPL, M. *Slovo a slovesnost*, ročník 26 (1965), číslo 1, str. 54-58.

KOMMISAROV, V. N. (2001). *Sovremennoje perevodovedenije*. Moskva: ETS.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Vyd. 3. Praha: Ivo Železný, 1998, 386 s. ISBN 80-237-3539- X.

MISTRÍK, J. (1985). *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

NORD, Christiane. *Text Analysis in Translation: Theory, Method, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Translated from the German by Christiane Nord and Penelope Sparrow. Amsterdam/Atlanta GA, Rodopi, 1991, 250 s. ISBN: 90-5183-311-3.

POPOVIČ, A. (1975). *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1974, 293 s.

SVOBODA, T. *Kapitoly z prekladateľskej praxe, odborný preklad medzi němčinou a češtinou*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 2012, ISBN 978-80-7308-407-3

Příručky a slovníky

Lingea. (2009). *Rusko-český/česko-ruský velký slovník*. Brno: Lingea.

Academia. 1999. *Rusko-český a česko-ruský slovník neologismů*. Praha: AVČR, ISBN 80-200-0686-9

Štěpánová, L. *Ruško-český frazeologický slovník*. ISBN 978-80-244-1750-9

Internetové zdroje

Spravočno-informacionnyj internet-portal GRAMOTA.RU – ruskij jazyk dlja vsech [online]. 2016. Dostupné z: <http://gramota.ru>

ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AKADEMIE VĚD ČR. Internetová jazyková příručka [online]. 2016 [cit. 2016-12-20]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

Slovník českých synonym a antonym. *Nechybujte.cz* [online]. [cit. 2016-12-20].

Berggol'c Oľga Fjodorovna: biografija (kratko). *Fb.ru* [online]. [cit. 2016-12-19].

Oľga. Zapretnyj dnevnik. *Bookfor.ru* [online]. [cit. 2016-11-09].

Пřílohy:

Пříloha č. 1 - Text originálu

«НИКТО НЕ ЗАБЫТ, И НИЧТО НЕ ЗАБЫТО» из дневников 1939–1949 годов

Забвение истории своей Родины, страданий своей Родины, своих лучших болей и радостей, — связанных с ней испытаний души — тягчайший грех. Недаром в древности говорили: — Если забуду тебя, Иерусалиме...^[2]

О. Берггольд. Из подготовительных записей ко второй части «Дневных звезд» 15/VII-39^[3]

13 декабря 1938 г. меня арестовали, 3 июля 39-го, вечером, я была освобождена и вышла из тюрьмы. Я провела в тюрьме 171 день. Я страстно мечтала о том, как я буду плакать, увидев Колю^[4] и родных, — и не пролила ни одной слезы. Я нередко думала и чувствовала там, что выйду на волю только затем, чтобы умереть, — но я живу... подкрасила брови, мажу губы...

Я еще не вернулась оттуда, очевидно, еще не поняла всего...

4/IX-39

Все еще почти каждую ночь снятся тюрьма, арест, допросы. (Отнесла стихи в «Известия», составила книжку стихов. «Да, взлета, колодца — все еще нет, да и будет ли он у меня?»)^[5]

21/IX-39

Тупость проходит понемногу-понемногу. Но все еще пресно. Хочется абсолютного одиночества, потому что в нем можно хотя бы думать, но донимают приятельницы, надо же поговорить с ними, хоть чувствую от этого свою неискренность и сухость. Много по ночам с Колей о жизни, о религии, о нашем строе. Интересные и горькие мысли. Это, вероятно, приходит человеческая зрелость, ну, а потом, что? Не знаю. Пока все, практически, остается так же незыблемо, как и было. И уже, очевидно, не сможет стать иным или иначе.

А мне не страшно, никаких мыслей; как было страшно, скажем, три года назад... Нет, не должен человек бояться никакой своей мысли. Только тут абсолютная свобода. Если же и там ее нет — значит, ничего нет.

15/X-39

Да, я еще не вернулась оттуда. Оставаясь одна дома, я вслух говорю со следователем, с комиссией, с людьми — о тюрьме, о постыдном, состряпанном «моем деле». Все отзывается тюрьмой — стихи, события, разговоры с людьми. Она стоит между мной и жизнью...

6/XI-39, 2 ч. ночи

Завтра 22 года Октябрьской революции.

Я приветствую вас, Мария Рымшан, Ольга Абрамова, Настасья Мироновна Плотникова, Елена Иванова, Женя Шабурашвили^[6] — коммунистки, беспартийные *честные* товарищи, сидящие или не сидящие в камерах Арсеналки и Шпалерки!

Я с вами сейчас, родные мои товарищи. Я рыдаю о вас, я верю вам, я жажду вашей свободы, восстановления вашей чести.

Товарищи, родные мои, прекрасные мои товарищи, все, кого знаю и кого не знаю, все, кто ни за что томится сейчас в тюрьмах в Советской стране, о, если б знать, что это мое обращение могло помочь вам, отдала бы вам всю жизнь!

Я с вами, товарищи, я с вами, я с вами, бойцы интернациональных бригад, томящиеся в концлагерях Франции. Я с вами, все честные и простые люди: вас миллионы, тех, кто честно и прямо любит Родину, с поднятой головой и открытыми устами!

Я буду полна вами завтра, послезавтра, всегда, я буду прямой и честной, я буду до гроба верна мечте нашей — великому делу Ленина, как бы трудна она ни была! Уже нет обратного пути.

Я с вами, товарищи, я с вами!

14/XII-39

Ровно год тому назад я была арестована.

Ощущение тюрьмы сейчас, после 5 месяцев воли, возникает во мне острее, чем в первое время после освобождения. И именно ощущение, т. е. не только реально чувствую, обоняю этот тяжкий запах коридора из тюрьмы в «Б<ольшой> дом», запах рыбы, сырости, лука, стук шагов по лестнице, но и то смешанное состояние посторонней заинтересованности, страха, неестественного спокойствия и обреченности, безвыходности, с которыми шла на допросы.

...Да, но зачем все-таки подвергали меня все той же муке?! Зачем были те дикие, полубредовые желто-красные ночи (желтый свет лампочек, красные матрасы, стук в отопительных трубах, голуби)?

И это безмерное, безграничное, дикое человеческое страдание, в котором тонуло мое страдание, расширяясь до безумия, до раздавленности?

Вынули душу, копались в ней вонючими пальцами, плевали в нее, гадили, потом сунули ее обратно и говорят: «Живи». Произошло то же, что в щемящей щедринской сказке «Приключения с Крамольниковым»: «Он понял, что все оставалось по-прежнему, — только душа у него „запечатана“».

«Но когда он хотел продолжать начатую работу, то сразу убедился, что, действительно, ему предстоит провести черту и под нею написать: „не нужно“».

Со мною это и так, и все-таки не так. Вот за это-то «не так» я и хватаюсь. Действительно, как же я буду писать роман о нашем поколении, о становлении его сознания к моменту его зрелости, роман о субъекте эпохи, о субъекте его сознания, когда это сознание после тюрьмы потерпело такие погромы, вышло из дотюремного равновесия?

Все или почти все до тюрьмы казалось ясным: все было уложено в стройную систему, а теперь все перебуравлено, многое поменялось местами, многое переоценено.

А может быть, это и есть настоящая зрелость? Может быть, и не нужна «система»? Может быть, раздробленность такая появилась оттого, что слишком стройной была

система, слишком неприкосновенны фетиши и сама система была системой фетишей? Остается путь, остается история, остается наша молодость, наши искания, наша вера — все остается. Ну, а вывод-то какой мне сделать — в романе, чему учить людей-то? Экклезиастическому «так было — так будет»? Просто дать ряд картин, цепь размышлений по разным поводам — и всё? А общая идея? А как же писать о субъекте сознания, выключив самое главное — последние два-три года, т. е. тюрьму? Вот и выходит, что «без тюрьмы» нельзя и с «тюрьмой» нельзя... уже по причинам «запечатанности». А последние годы — самое сильное, самое трагичное, что прожило наше поколение, я же не только по себе это знаю.

Ну ладно. Кончу — обязательно к Новому году, кончу правку истории и возьмусь только за художественное, и буду писать так, как будто бы решительно все и обо всем можно писать, с открытой душой, сорвав «печати», безжалостно и прямо, буду пока писать то, что обдумала до тюрьмы (включая человечность, приобретенную мною там, и осмысляя наш путь по-взрослому), а там видно будет, к концу...

Да, но вот год назад я сначала сидела в «медвежатнике» у мерзкого Кудрявцева^[7], потом металась по матрасу возле уборной — раздавленная, заплеванная, оторванная от близких, с реальнейшей перспективой каторги и тюрьмы на много лет, а сегодня я дома, за своим столом, рядом с Колей (это главное!), и я — уважаемый человек на заводе, пропагандист, я буду делать доклад о Сталине, я печатаюсь, меня как будто уважает и любит много людей... (Это хорошо все, но не главное.)

Значит, я победитель?

Ровно год назад К<удрявцев> говорил мне: «Ваши преступления, вы — преступница, двурушница, враг народа, вам никогда не увидеть мужа, ни дома, вас уже давно выгнали из партии».

Сегодня — все наоборот.

Значит, я — победитель? О нет!

Нет, хотя я не хочу признать себя и побежденной. Еще, все еще не хочу. Я внутренне раздавлена тюрьмой, такого признания я не могу сделать, несмотря на все бремя в душе и сознании.

Я покалечена, сильно покалечена, но, кажется, не раздавлена. Вот на днях меня будут утверждать на парткоме. О, как страстно хочется мне сказать: «Родные товарищи! Я видела, слышала и пережила в тюрьме то-то, то-то и то-то... Это не изменило моего отношения к нашим идеям и к нашей родине и партии. По-прежнему, и даже в еще большей мере, готова я отдать им все свои силы. Но все, что открылось мне, болит и горит во мне, как отравы. Мне непонятно то-то и то-то. Мне отвратительно то-то. Такие-то вот вещи кажутся мне неправильными. Вот я вся перед вами — со всей болью, со всеми недоумениями своими». Но этого делать нельзя. Это было бы идеализмом. Что они объяснят? Будет — исключение, осуждение <...> и, вероятнее всего, опять тюрьма.

О, как это страшно и больно! Я говорю себе — нет, довольно, довольно! Пора перестать мучиться химерами! Кому это нужно, твои лирические признания о боли, недоумениях и прочее? Ведь Программу и Устав душой разделяешь полностью? Ведь все поручения стремишься выполнить как можно лучше? Последствия тюремного отравления не сказываются на твоей практической работе, наоборот, я стараюсь быть еще добросовестнее, чем раньше. (Не оттого ли, что стремлюсь заглушить отравление?) Так в чем же дело?

23/XII-39

...Степка не шевелится. Это удручает меня. Неужели опять — авария? Я знаю, что это почти безрассудно заводить сейчас ребенка: война, болезнь Коли, материальная необеспеченность, а сколько будет забот, и тревог, и быта! Но я рвусь к этому как к спасательному кругу: мне кажется, что тот, кто должен был появиться, как-то примирит нас с жизнью, наполнит ее важным, действительным смыслом.

Я говорю о действительном, вечном, не зависимом от «вражды или близости с Наполеоном»^[8], смысле.

Недействительный смысл есть, но этого для жизни мало. Вот 21 декабря я выступала на собрании о Сталине, выступала неплохо, потому что готовилась к докладу очень добросовестно, потом прочитала свой стишок о Сталине. Гром аплодисментов, все были очень довольны и т. д. Ровно год назад я читала этот стишок в тюрьме, будучи оплеванной, низведенной на самую низшую ступень, на самое дно нашего общества, на степень «врага народа» ...Как этот слабый стишок там любили! Плакали, когда я дочитывала до конца, и сама я так волновалась, когда читала... Пока не стала думать: «Твоя вина!» Но даже думая так о нем, не могла без волнения читать, я доклады делала с волнением, искренне. Где, когда, почему мы выскочили из колеи?

25/XII-39

Вчера читала материалы газетные о Сталине. Очень гнусная статья П. Тычины^[9] в «Литературной газете». А мой этот самый стишок там отказались печатать. Очевидно, как пояснил Володя Л.^[10], — тоже не принявший стишка, — «не масштабно, не соответствует величию Сталина». Вот как раз и соответствует величию, еще большему, может быть, чем реальное величие, — величию людского представления о нем.

И вдруг мне захотелось написать Сталину об этом: о том, как относятся к нему в советской тюрьме. О, каким сиянием было там окружено его имя! Он был такой надеждой там для людей, это даже тогда, когда я начала думать, что «он все знает», что это «его вина», — я не позволяла себе отнимать у людей эту единственную надежду. Впрочем, как ни дико, я сама до сих пор не уверена, что «все знает», а чаще думаю, что он «не все знает». И вот начала письмо с тем, чтобы написать ему о М. Рымшан, Плотниковой, Ивановой, Абрамовой, Женьке Шабурашвили, — это честные, преданные люди, глубоко любящие его, а до сих пор — в тюрьме. И когда подошла к этому разделу — потухла, что ли. Додик писал Сталину о своем брате, о том, как его пытали, — ответа не получил. Рымшан писал тому же Сталину о своей жене — ответа не получил. Помощи не получил. Ну, для чего же писать мне? Утешить самое себя сознанием своего благородства?

Потому что мысль о том, что я не написала до сих пор Сталину, мучит меня, как содеянная подлость, как соучастие в преступлении... Но я знаю — это бесполезно. Я имею массу примеров, когда люди тыкались во все места, и вплоть до Сталина, а «оно» шло само по себе — «идёт, идёт и придёт».

В общем, «псих ненормальный, не забывай, что ты в тюрьме...».

Боже мой! Лечиться, что ли? Ведь скоро 6 месяцев, как я на воле, а нет дня, нет ночи, чтобы я не думала о тюрьме, чтобы я не видела ее во сне... Да нет, это психоз, это, наверное, самая настоящая болезнь...

25/I-40

...Машу Рымшан осудили на 5 лет... Все статьи сняли, осудили как «социально опасную». Это человек, отдавший всю жизнь партии. Мотивировок к осуждению нет даже юридически сколько-нибудь основательных. Произвол, беззаконие, и всё.

О, как подло.

Даже тот факт, что продолжают выпускать людей, не может снизить, убавить подлости осуждения Маши и ей подобных. Тем более должны были освободить. Не вся правда хуже, чем неправда. Не вся правда — двойной обман.

«Нами человечество протрезвляется, мы — его похмелье, мы — его боль родов», — писал Герцен^[11] в 1848 г. Может быть, время поставить под этими словами сегодняшнюю дату? Какой-то маленький светлый кусочек внутри, остаток безмерной веры — «Ключок рассвета мешает мне сделать это? Или трусость? Или инстинкт самосохранения?».

1/III-40

...Читаю Герцена с томящей завистью к людям его типа и XIX веку. О, как они были свободны. Как широки и чисты!

А я даже здесь, в дневнике (стыдно признаться), не записываю моих размышлений только потому, что мысль: «Это будет читать следователь» преследует меня. Тайна записанного сердца нарушена. Даже в эту область, в мысли, в душу ворвались, нагадили, взломали, подобрали отмычки и фомки. Сам комиссар Гоглидзе^[12] искал за словами о Кирове^[13], полными скорби и любви к Родине и Кирову, обоснований для обвинения меня в терроре. О, падло, падло.

А крючки, вопросы и подчеркивания в дневниках, которые сделал следователь? На самых высоких, самых горьких страницах!

Так и видно, как выкапывали «материал» для идиотских и позорных обвинений.

И вот эти измученные, загаженные дневники лежат у меня в столе. И что бы я ни писала теперь, так и кажется мне — вот это и это будет подчеркнуто тем же красным карандашом, со специальной целью — обвинить, очернить и законопатить, — и я спешу приписать что-нибудь объяснительное — «для следователя» — или руки опускаю, и молчишь, не предашь бумаге самое наболевшее, самое неясное для себя...

О, позор, позор, позор!.. И мне, и тебе! Нет! Не думать об этом! Но большей несвободы еще не было...

Писать свое — пьесу, рассказы...

Не думать, не думать об этом хотя бы пока... Все равно никуда не уйдешь от этих мыслей...

25/XII-40

Сегодня в клубе Эренбург^[14], живший во Франции, в Париже — в дни его и ее разгрома, читал отрывки из романа «Падение Парижа» и стихи.

Отрывки — до жалости плохи и равнодушны. Стихи академичны, полумертвы (чем-то похожи на мои), но есть хорошие, с настоящей болью.

Я тихо и бесстрастно ужасалась: как далеко может идти профессионализм, что человек может СЕЙЧАС писать о разгроме Франции! Это так же дико, как если б художник, рисуя увечного, пытался приклеить на картину куски живого мяса. Но даже это не удалось ему: рассудочный сентиментализм. Нехорошо.

На вечер пришли Таня и Юра Прендели^[15], Таня мне — все равно, а Юра занимает, и даже специфически. Уже некоторое время идет подводная игра, которая может окончиться бурным объятьем, если я того пожелаю.

Но я, по всем данным, не пожелаю этого. Юра — «не наш». Кроме того, меня раздражает его ущемленность по отношению ко мне и Кольке; в этом какая-то неискренность, искусственность отношения. Короче, они были там, и я отправила их домой, а сама навязалась на столик к Германам, жестоко презирая себя за это. Тем более, что Юра Г.^[16] написал беспринципную, омерзительную во всех отношениях книжку о Дзержинском^[17].

Он спекулянт, он деляга, нельзя так писать, и литературно это бесконечно плохо. Мне надо было сказать ему это, а не втираться к нему на столик.

Потом подсел Зонин^[18] с пошлым ухажерством, это было на глазах у Юрки, мне было неудобно, хотя и мелко-лестно (чего мне надо и на что я надеюсь?!), и на вопрос Зонина я ответила, что да, читала его книгу и она мне очень понравилась, но книжки я почти не читала, только начало.

Потом я провожала Зонина до места его ночевки, были обрывки серьезного разговора (ох, сяду я за них, ни за что сяду!) и пошлого флирта на словах...

Все, что сберечь мне удалось,

Надежды веры и любви,

В одну молитву все слилось:

Переживи, переживи!^[19]

Зачем этот размен?! Это чисто внешне, души я ничуть не отдаю, но, м. б., и отдаю, и теряю.

Вот с Лидой Ч<уковской>^[20] сегодня был хороший разговор. И я постараюсь написать для хрестоматии хорошие рассказы.

Безвременье души, — вообще.

Была в Москве. Встречалась с Сережей^[21]. Это ничего не принесло на этот раз, кроме опустошения и тупой боли. Очевидно, потому что он меня вовсе не любит, даже не влюблен, а просто так.

13/III-41

Иудушка Головлев^[22] говорит накануне своего конца: «Но куда же всё делось? Где всё?»

Страшный, наивный этот вопрос все чаще, все больше звучит во мне. Оглядываюсь на прошедшие годы и ужасаюсь. Не только за свою жизнь. Где всё? Куда оно проваливается, в чем исчезает и, главное, — зачем, зачем?!

Перечитываю сейчас стихи Бориса Корнилова^[23], — сколько в них силы и таланта! Он был моим первым мужчиной, моим мужем и отцом моего первого ребенка, Ирки^[24].

Завтра ровно пять лет со дня ее смерти.

Борис в концлагере, а может быть, погиб.

Превосходное стихотворение «Соловьяха» было посвящено им Зинаиде Райх^[25], он читал его у Мейерхольда^[26]. Мейерхольд, гениальный режиссер, был арестован и погиб в тюрьме. Райх зверски, загадочно убили через несколько дней после ареста Мейерхольда и хоронили тишком, и за гробом ее шел один человек.

Смерть, тюрьма, тюрьма, смерть...

На бездарном «Дон-Кихоте» в Александринке видела сегодня Виктора Яблонского^[27], с которым связано ощущение целого периода в жизни — знакомство с Горьким^[28], ЛАПП, история с Авербахом^[29]. Горький умер. Л. Авербах расстрелян. Миша Чумандрин^[30] погиб на финской войне. Володя Эрлих^[31] в концлагере. Юрий Либединский^[32] разошелся с Муськой. Виктор очень постарел, — значит, и я так же страшно постарела...

Где всё?! Где всё?..

А Ирка, Ирка, господи... А эпилепсия Коли с 32 года? Где всё и зачем всё? И что же вместо того, что было когда-то? Какой наполненной жизнью жила я в 31 году. Сами заблуждения мои были от страстного, безусловного доверия к жизни и людям... Сколько силы было, веры, бесстрашия. Была Ирка, был здоровый Коля, было ощущение неисчерпанности, бесконечности жизни, была нерушимая убежденность в деле, в правильности всего, что делал... Где же, где всё?

26/III-41

Сегодня, в первый раз за довольно долгое время, у меня не тюкает в голове. Это громадное достижение. Уже не помню, но чуть ли не с десятого числа началась у меня отчаянная невралгия, такая, что я света не взвидела. Глотала всякую дрянь, и сейчас еще ем на ночь люминал и от дикой головной боли, от лекарств совершенно отупела. Все мысли и чувства ленивы и притуплены, все равно. Нет, еще рановато для маразма. Еще я должна написать роман, и выпустить хорошую книгу стихов, и увидеть на экране свой «Первороссийск»^[33], а потом уж пускай.

Сейчас я в Доме творчества, в Детском^[34]. В этом доме я дважды умирала: первый раз, когда пришла просить у Толстого^[35] машину, чтоб увезти Ирку в больницу. Я сказала Толстой^[36]: «Моя дочь умирает, дайте мне машину» — и поняла, что она действительно умирает... Со смертью ее началась моя смерть, тем более что Я, я виновата в смерти Ирочки. И весь мир стал смертен.

Второй раз из этого дома — меня увезли в тюрьму, и с нее началась вторая смерть — смерть «общей идеи» во мне. Я не живу; я живу вспышками, путем непрерывных коротких замыканий, но это не жизнь. Я живу по инерции, хватаюсь, цепляюсь за что-то: и за работу, и за пижаму, но это непрерывное бегство от самой себя.

Доктор сказал, что мне надо пойти к психиатрам. Зачем? Что они могут восстановить во мне? Я с удовольствием скажу им, что мне нечем жить, потому что насущнейшая моя потребность говорить людям именно об этом, и это тоже бегство, т. к. я слишком слаба, чтоб таскать все это в самой себе, но чем, чем они мне могут помочь? Какую новую опору дадут они мне?

Я круглый лишенец^[37]. У меня отнято все, отнято самое драгоценное: доверие к Советской власти, больше, даже к идее ее... «Как и жить и плакать без тебя?!»^[38]

Я думаю, что ничто и никто не поможет людишкам, одинаково подлым и одинаково прекрасным во все времена и эпохи. Движение идет по замкнутому кругу, и человек с его разумом бессилен. У меня отнята даже возможность «обмена света и добра» с людьми. Все лучшее, что я делаю, не допускается до людей, — хотя бы книжка стихов, хотя бы Первороссийск. Мне скажут — так было всегда. Но в том-то и дело, что я выросла в убеждении (о, как оно было наивно), что «у нас не как всегда»...

Я задыхаюсь в том всеобволакивающем, душном тумане лицемерия и лжи, который царит в нашей жизни, и это-то и называют социализмом!!

Я вышла из тюрьмы со смутной, зыбкой, но страстной надеждой, что «всё объяснят», что то чудовищное преступление перед народом, которое было совершено в 35–38 гг.,

будет хоть как-то объяснено, хоть какие-то гарантии люди получают, что этого больше не будет, что освободят если не всех, то хоть очень многих, я жила эти полтора года в какой-то надежде на исправление этого преступления, на поворот к народу — но нет... Все темнее и страшней, и теперь я убеждаюсь, что больше ждать нечего. Вот в чем разница... В июле 39 года еще чего-то ждала, теперь чувствую, что ждать больше нечего — от государства.

Я все ругаю себя разными словами — «маловерие», «пороху не хватило», «испугалась трудностей», — но нет! Не трудностей я боюсь, а лжи, удушающей лжи, которая ползет из всех пор...

Что же может тут сделать психоневролог? Одурить меня процедурами так, чтоб ложь эта, и гибель идеалов, и ужасный процесс перерождения стал мне безразличен? Но это последняя смерть, и уже настоящая... Лучше мучительное это безвременье, лучше горький этот кризис, буду думать, что кризис, и буду бесстрашно идти на него...

1/IV-41

Может быть, мне просто нравится так страдать, нравится эта тога «гражданской скорби»? Я просто нравлюсь себе в ней? Но разве я одна так терзаюсь? Все, кого я знаю, особенно коммунисты — Галка^[39], Ирэна^[40], Мара^[41], — живут с таким же трудом, как я. Вчера цензура сняла из верстки «Лит. современника» мое стихотворение «Тост». Оно кончалось:

Так выше бокал новогодний,

Наш первый поднимем смелей

За тех, кто не с нами сегодня,

За всех запоздавших друзей...

Очень корявое, оно было дорого мне по внутренней своей мысли — хоть слабый сигнал «им»: «мы помним о вас, мы ждем вас», хоть слабый знак приветия. Они — т. е. цензора — догадались. Но формально это причина — «за тех, кто не с нами, — значит, за тех, кто против нас? Значит, за наших врагов?» Суки! Они не имеют права запрещать, — здесь нет ни малейших формальных оснований. Хорошо, я напишу: «за тех, кто далеко сегодня...», и если он (Троицкий^[42]) опять зарежет, — полезу на рожон вплоть до горкома. Буду говорить о «травле писателя-коммуниста», о том, что Троицкий не имеет права «пересматривать решение гос. органов в отношении меня...».

С трусами и двурушниками надо говорить на их языке, и — главное — никаких формальных оснований для трактовки моих стихов так, как это трактует цензура, нет. Они не смеют ставить мои стихи в связь с моим пребыванием в тюрьме! Ведь же «открытые» стихи о тюрьме я и не показываю никому. Я вся разворочена этим. Это запрещение — точь-в-точь как лязг тюремного ключа там, напоминание о том, что ты — невольник.

Лязгнуло... И вот от этого лязгнувшего звука опять вышла из равновесия, опять впереди — бесперспективность, тьма...

Надо закончить эту муру — «Ваня и поганка», она даст мне наконец возможность вплотную сесть за роман, а может быть (страшно мечтаю об этом), — съездить на Алтай, по маршруту первороссиян, — м. б., буду писать о них повесть.

Написала стихотворение, которого сама боюсь^[43].

13/IV-41

Вот я и опять в Ленинграде. Да и давно уже, седьмого числа. Может быть, все-таки обратиться к психоневрологу?

Вот, отправлен сценарий, денег есть еще на два месяца, даже если еще тысячу истрачу, надо браться за роман, и вдруг меня одолел страх: мне кажется, что я уже ничего не могу, душевные силы иссякли, да и просто так — трясушка, мерзейшая трясушка одолевает...

Все вроде как куда спешу, все вроде как страх одолевает, невнятный, глупый. Или это все та же утрата общей идеи дает себя знать? Но Коля дал верный совет: писать «без идеи», записывать, как жили, и идея возникнет. Да, писать — вот так мы жили, вот так мечтали, страдали, радовались, отдавали себя. И... ну, — и? И? «И ничего не вышло; они все передрались, ничего не нашли и вернулись обратно», — как сказал один мальчик в ответ на предложенный мною сюжет, как дети отправились искать живую воду. Нет, нет; так рано еще говорить, не надо так думать! Может быть, еще и выйдет. Может быть, этот тяжелый период пройдет, там вздохнем, после войны.

Все-таки пока не воюем, и за то правительству спасибо. Будем верны знаменам. С верностью знаменам и писать. Но высылка Ирэны? Ведь ее все ж таки высылают, доламывают ее жизнь, доканывают прекрасного, верного человека, ничто, ничто не помогло ей, никакие хлопоты, никакие заступничества... Зачем? Разве это хоть кому-нибудь нужно?

Нет! Как только я прикасаюсь к вопросам этого круга, так перестаю дышать.

20/IV-41

Явная дегенерация: куда-то засунула записную книжечку с телефонами Москвы и не могу найти, а отлично помню, что еще вчера держала ее в руках и даже думала: «кладу сюда — и забуду...» Вот глупо.

Колька как долго не идет от Молчановых, наверное, сердится на меня за то, что пришла вчера от Анфисы пьяная. А когда он так пыжится, я совершенно теряю способности к деятельности и жизни.

У меня — серия подозрительных удач. Принят сценарий «Ваня и поганка», говорят, что очень там всем понравился, еду завтра по вызову «Мосфильма» в Москву для доработки сценария. Получу, видимо, вторые 25 % и затем, довольно быстро, остальные 50.

Но главное — на «Ленфильме» вдруг зажгла «Первороссийском» Мессер^[44] и Кару^[45], завтра они посылают либретто в комитет с просьбой разрешить заключить со мной договор. Конечно, мне надо располагаться на то, что либретто утверждено не будет и придется посылать его Сталину... Но оно все равно пойдет через Ц. К., так что инстанций, где его могут задержать, — очень много.

Вероятностей, что сценарий будет убит, — больше, чем того, что он пройдет. Но хорошо хоть то, что хоть где-то пробита стенка. Ах, как славно было бы, если б получилась к юбилею картина! Это был бы мой подарок к 25-летию Советской власти, дар нашим знаменам, нашей Мечте, нашим идеалам — храму оставленному и кумиру поверженному^[46], которые еще драгоценней именно потому, что они оставлены и повержены. Не нами, о, не нами!

Но неужели действительно оставлены и повержены?

Не перехватываю ли я в этом отношении?... Может быть, это только такой временный жуткий период?

Успехи немцев подавляют меня. Падение — Югославии, на днях несомненное падение Греции.

Неужели прожить и умереть при торжестве фашистского режима?! Страшно, жалко!.. Кроме того, завтра, наверное, будет разговор у Герасимова^[47] относительно заключения предварительного договора на «Заставу»^[48]. Вообще, благоразумнее не замечать.

5/V-41

Идут очень пустые, нерабочие и даже безмысленные дни. Была в Москве по вызову «Мосфильма» насчет «Вани и поганки». У «Вани и поганки» — огромный успех. Птушко^[49], шумный и неумный пошляк в быту, в восторге, рвется ставить, все хвалят, сценарий едет пока без задержки. Это почти оскорбляет меня, потому что «Первороссийск» уже зарезан в кинокомитете на первой же инстанции. («Ленфильм» послал с просьбой о разреш.) Некто Маневич сказал: «Слишком огненная тема. Она на острие — так остра. Политически неверно ставить картину о коммуне, в то время как коммуна — осужденная форма сельского хозяйства. Т. Сталин на XVII съезде осудил ее», — и т. д.

Ну что ж, я ожидала именно этого — отказа. Правда, я думала, что мотивировка будет иная — там что-нибудь насчет того, что много народу гибнет и т. д. О, какая непроходимая тупость и косность! Какое отношение к искусству имеет то, что «коммуна — осужденная форма»? Да нет, просто невысказано в таких условиях существовать искусству — жгучему, искреннему, правдивому. Авария с «Первороссийском» причинила мне не острую, но тупую боль, — точно вновь ударили по больному, избитому месту, уже «привыкшему» к ударам...

А-ах, как тупо и как, в сущности, страшно! Ну, что ж поделаешь?

Пошлю в Секретариат Сталину, все равно, терять нечего, не посадят же меня за это...

Видела, разумеется, Сережу. Вот еще одна утрата. Не надо было мне вовсе встречаться с ним после Коктебеля, какое бы чудесное, горьковатое, ясное воспоминание осталось. Но нет еще этой мудрости, а есть тупая жадность. И вот. — Бог с ним.

Мне не жаль ни нежности, ни дум, которые посвятила ему. Он неплохой мальчишка, но — все. Внутренний «роман» с ним — окончен. Да и внешний — тоже.

Надо приняться за роман^[50], силы уходят. Вот напишу заявление Ирэне и примусь. Ирэну все еще томят и терзают. А брат ее Миши^[51], освобожденный из польской тюрьмы в сентябре 39 года, написал о Мише такое заявление, что, читая его, чувствуешь, будто тебе на сердце капают раскаленным свинцом. И больше того: он собрал о Мише справки тамошних людей, знавших его по подпольной работе в Польше, и это тоже, как капли свинца в душу. Хороший, видно, человек был этот Миша, если о нем, осужденном Советской властью, так пишут люди! И они — смелые, хорошие люди! О, дай им всем Бог, дай им Бог силы вынести все испытания, которые им еще, наверное, предстоят... Ну, надо написать заявление...

12/V-41

Сегодня позвонила мне Наташа, жена Марка Симховича, человека, с которым у меня был хороший роман в Гаграх в 1934 году. Я до сих пор помню, как, подъезжая к Гаграм, первый раз в жизни увидела море, и все внутри просияло и затрепетало от радости. И эта радость длилась весь месяц отдыха, я бежала к морю, как на любовное

свидание, а Марк был очень влюблен, дарил мне розы, мы читали стихи, философствовали, целовались.

После Гагр я его больше не видела, не переписывалась с ним. В 39 году Наташа, с которой он познакомил меня в Москве, позвонила мне, сказала, что Марк умер от дифтерита и что она очень хочет видеть меня. Встреча состоялась только сегодня. Оказывается, Марк (по ее словам) относился ко мне серьезнее, чем я думала. В дневнике у него было записано, что я — самое сильное его увлечение, сразу вслед за Наташей, которую он очень любил.

А у нее теперь с Марком так, как у меня с Ирккой: все еще не верит, все еще не понимает, как это вышло, чудовищность, бессмысленность утраты подводит к безумию, к прозрению ТУДА... Она ищет его в жизни, и я для нее была — частица его. Да, да, — ИЩЕТ его, — может быть, он еще где-то здесь, может быть, его еще можно увидеть, догнать, вернуть, — как же так, вот Ольга Берггольц жива, а Марка нет? Не может быть, тут что-то не так. Мурашка Чумандрин^[52], ровесница и подружка Ирки, жива и учится в школе, но ведь и Ирка могла бы жить и учиться, как Мурашка, почему же этого нет?! Непонятно, несправедливо. О, знаю, знаю, все знаю, больше, чем можно сказать...

Она говорила: «Я многих слов ваших не запомнила, я только слушала ваш голос, смотрела на вас, и всё». Ограбленный человек. В 37–38 году она б месяцев сидела в тюрьме, ее там били страшно, сломали даже бедро. Она говорила: «Но знаете, самое ужасное, когда плюют в лицо. Это хуже, чем побои». Зачем ей плевали в лицо?! Разве когда-нибудь она забудет это, сотрет с души, с лица? Сколько у нас ОСКОРБЛЕННЫХ, сколько! Через два месяца после того, как она вышла из тюрьмы, после такой отсидки — умер Марк, который был для нее всем. Нет, бог не бог, а какая-то злобная сила, смеющаяся и издевающаяся над людьми, наверное, есть...

А что я могла сказать ей? Она спрашивала: «Ну что же делать, с чего начать-то, как жить?» А я отвечала: «Я тоже так всех спрашиваю, я сама не знаю. Живу вот...» И еще умничала чего-то, рассказывала о мелочах, своих дурацких стычках с цензурой... Но что сказать, что дать ограбленному, оскорбленному человеку?

Сам я и беден и мал,

Сам я смертельно устал, —

Чем помогу?!^[53]

Стоит она у меня перед глазами, — чувствую я за всем этим больше, чем она говорила, — ну что, что вынуть, вырвать из себя — и подарить?! Обманываю я их всех, проходящих ко мне, чем-то, а чем — сама понять не могу. Если ей выговориться надо было, — я слушала. Все мои умные слова — ей ничто. Но успокаиваю себя тем, что по себе знаю: в горе и в смятенье человеку не столько другого, сколько себя, и, м. б., только себя, слушать надо. Другой человек тебя терпеливо выслушает, скажет самое обычное: «Да, да, понимаю», и вот уж кажется тебе, что это самый хороший человек на свете...

Надо больше слушать людей. Я слушала, а потом о себе барабанить стала. Мелко! Я о себе слышала последнее время столько восторженных отзывов — и об «уме», и о «красоте», и о «душе», и так мне это нравится (ужас-то!), что уж иногда чувствую, что должна поддерживать свое звание и, говоря с людьми, обращающимися ко мне, больше думать о себе, чем о них. Это бесконечно мизерно и отвратительно!.. Что делать с этим? А на самом деле я внутренне обеднела, очень мало читаю, размениваюсь на судьбу, хвастаюсь и треплюсь...

Но что же делать с Наташей? Что же дать ей, — не для того, чтоб самой думать о себе хорошо, а для нее, для нее! Она просила прислать ей моих стихов. Пошлю побыстрее — об Ирке, из «Испытания»^[54]. Там ведь есть подлинное.

Это жалкое внимание ее тронет, чуть-чуть, м. б., согреет, м. б., беднейшие мои строчки что-нибудь скажут ей... Больше-то ничего не могу... Где-то есть еще хороший портретик Марка — м. б., послать?

Надо, вообще говоря, ответить Гуторовичу, Кужелеву, написать Лене Польскому, — я сухой, черствый человек, дерьмо, что так долго не пишу им. Володьке Дм.^[55] еще надо написать...

20/V-41

О, бедный homo sapiens!

Существованье — бред!^[56]

Томление.

Все-таки придется, наверно, обратиться к психоневрологу, своими силами не справиться с «трясучкой»... Если это даже и распушенность, то явно болезненная.

Но помню: довольно заказов, «Ваней и поганок», песенок к дурацким фильмам. За дело жизни, за роман, удачей или неудачей он кончится. У меня нет мудрости для него.

Сегодня почитала кое-что из Герцена. Боже мой, для того чтобы писать то, что я задумала, то, что мы все пережили, надо обладать герценовской широтой, глубиной и свободой мысли и надо иметь точку зрения... У меня же ее сейчас нет. Надо умудриться, надо разобраться в каше жизни — и до нас, и при нас, и видеть вперед, а у меня туман перед глазами...

О, бедный homo sapiens!

Одна эта европейская война чего стоит. Какой крах человеческих усилий: был пример жуткой бойни 14–18 гг., был образец — революция 17 г. и Сов. Союз, была могучая, страшная пацифистская литература, была широкая коммунистическая пропаганда — и ничего! Ничего и ничто не предотвратило бойни еще более страшной, омерзительной и преступной, чем в 14–18 гг. А мы говорили — «пролетариат не допустит», «начало новой мировой войны — начало мировой революции»... Ею пока и не пахнет! И если б Гитлер повел их всех на нас — они бы пошли и громили бы нас! Западный пролетариат работает на войну и воюет так, что диву даешься.

Хорошо, воюют «всего» два года... «Всего» несколько миллионов людей уложили. «А потом они одумаются». Значит, мало было жертв 14–18 годов? Значит, нужны еще горы и горы трупов, чтоб заставить трудящихся одуматься и повернуть оружие против тех, кто их посылает убивать друг друга, чтоб понять, что им не просто воевать. Все еще мало, все еще мало?!

Опять, как уже во многом, разъехалась наша теория с практикой, и очень обидно за ее «необязательность». А главное — люди гибнут... Теория наша не учитывала этого. Для нее людей нет. Для нее люди, как для Ивана Карамазова^[57], существуют на отдалении...

Безумие и безумие творится в мире, и ничто от людей не зависит.

Příloha č. 2 - Vysvětlivky

1.

Publikuje se podle: *Zvezda*, 1990, č. 5–6; *Znamja*, 1991, č. 3; almanach „*Aprěl*“, 1991/IV; Berggolc O. *Vstreča*. SPb., 2003.

2.

*Pokud zapomenu, Jeruzaléme, na tebe,
pak ať mi uschne pravice!
Ať mi i k patru jazyk přiroste,
pokud přestanu myslet na tebe,
pokud mi Jeruzalém nebude nade vše,
nade všechny mé rozkoše!“*

Bible : překlad 21. století. *Starý zákon, Kniha Žalmů, Žalm 137* Vyd. 1. Praha: Biblion, 2009. 676 s. ISBN 978-80-87282-02-1.

3.

Dne 13. prosince byl vydán zatykač. Zatčena jsem byla 14. prosince (viz druhý vlepený dokument).

4.

N. S. Molčanov (1910–1942) – muž Olgy Berggolcové (1930–1942). Mnohá díla O. B. jsou věnována právě jemu (podrobnější informace viz v publikaci N. A. Prozorovové, str. 257 stávajícího vyd.).

5.

Tato sbírka básní nebyla vydána.

6.

Spoluvězeňkyně O. B.

7.

Vyšetřovatel Ivan Kudrjavcev, vedl první výslech O. B. Viz záznamy vlepené na druhé stránce.

8.

Nepřesný citát z románu *Vojna a mír* L. N. Tolstého.

9.

P. G. Tyčina (1891–1967) – ukrajinský básník. *Žij, jak Slunce, Staline: Z jubilejních článků k šedesátinám vůdce*//*Literaturnaja gazeta*, 1939, 21. prosince.

10.

V. A. Lugovskoj (1901–1957) – ruský sovětský básník.

11.

A. I. Gercen (1812–1870) – filozof, publicista a spisovatel. Uvedený citát z díla *O tom, co bylo*, Praha: Svoboda, 1949–1951.

12.

S. A. Goglidze (1901–1953) – vedoucí správy NKVD Leningradského okruhu v letech 1938–1941. Organizátor masových represí. Zastřelen.

13.

S. M. Kirov (1886–1934) – od roku 1926 první tajemník Leningradského oblastního výboru VKS(b) [Všesvazová komunistická strana (bolševiků)], člen Politbyra ÚV VKS(b). Zavražděn L. Nikolajevem ve Smolném v Petrohradě výstřelem do týlu.

14.

I. G. Erenburg (1891–1967) – básník, prozaik, publicista, autor knihy se symbolickým názvem *Tání (1954–1956)* a literárních memoárů *Lidé, roky, život (1961–1965)*.

15.

J. A. Prendel – psychiatr. Táňa – jeho žena. Přátelé O. B.

16.

J. P. German (1910–1967) – spisovatel, dramatik, blízký přítel O. B., která mu věnovala báseň *Feodosija*.

17.

F. E. Dzeržinskij (1877–1926) – předseda česky, později OGPU (1917–1926), tj. Celoruské mimořádné komise pro boj s kontrarevolucí a sabotážemi při Radě lidových komisařů RSFSR, přejmenované později na Spojenou státní polickou správu při Radě lidových komisařů SSSR. Jeden z organizátorů „rudého teroru“ (1918–1922). J. German o něm napsal cyklus povídek „Železný Felix“.

18.

A. I. Zonin (1901–1962) – prozaik (námořnická tematika) a kritik. V roce 1950 byl odsouzen na 10 let v táborech. V roce 1955 rehabilitován. Druhý manžel V. Ketlinské.

19.

Báseň *F. I. Ťutčeva*.

20.

L. K. Čukovská (1907–1996) – dcera K. I. Čukovského, redaktorka a spisovatelka, psala memoáry. Hlavní díla: novela *Sof'ja Petrovna* a *Zapiski ob Anne Achmatovoj*.

21.

S. S. Narovčatov (1919–1981) – básník. Je mu věnována báseň *Ne syna, ne mladšego brata...*

22.

Hrdina románu *M. J. Saltykova-Ščedrina Golovlevské panstvo*, jehož jméno se stalo apelativem.

23.

B. P. Kornilov (1907–1938) – básník, autor poem *Sol', Moja Afrika*, nedopsané poem *Ljusja* aj. První muž *O. B.*, adresát několika jejich básní. Autor básně *Pesnja o vstrečnom* (1932) aj. V roce 1937 byl zatčen a zastřelen. Zhudebněné písně po jeho smrti zlidověly.

24.

Dcera *B. Kornilova* a *O. Berggolcové* (1928–1936).

25.

Z. N. Rajchová (1894–1939) – známá herečka, první žena *S. Jesenina*, žena *Vs. Mejercholda*, po jeho zatčení brutálně zavražděna.

26.

Vs. E. Mejerchold (1874–1940) – režisér, herec, divadelní reformátor. Roku 1939 neprávem odsouzen a zastřelen.

27.

V. P. Jablonskij (1897–1941/42?/) – herec a režisér divadla MCHAT II.

28.

Maxim Gorkij (Peškov A. M.) (1868–1936) – spisovatel, publicista, veřejný činitel.

29.

L. L. Averbach (1903–1937) – generální tajemník RAPP (Ruské asociace proletářských spisovatelů) v letech 1928–1932. Blízký známý *O. B.* V dubnu 1937 byl prohlášen za nepřítel lidu a zastřelen.

30.

M. F. Čumandrin (1895–1940) – spisovatel, zahynul v zimní sovětsko-finské válce.

31.

V. I. Erlich (1902–1937) – básník, přítel *S. Jesenina*, neprávem odsouzen.

32.

J. N. Libedinskij (1898–1959) – spisovatel, činitel RAPP, první muž *M. F. Berggolcové* (1912–2003), herečky. Rozvedli se v roce 1939.

33.

K této době se časově vztahuje prvotní záměr poem *Pervorossijsk*.

34.

Do roku 1918 známo jako Carské Selo a od roku 1937 jako Puškin. Dům spisovatelů se nacházel v Proletářské ulici (Proletarskaja ulica), číslo 6 (dnes Cerkovnaja ul.).

35.

A. N. Tolstoj (1883–1945) – hrabě, sovětský spisovatel, laureát tří Stalinových cen.

36.

L. I. Tolstá (1906–1982) – žena (čtvrtá) A. N. Tolstého.

37.

„Lišenec“ – občan SSSR, zbavený svých volebních a dalších společenských práv.

38.

Verš z básně A. Bloka – *Podzimní svoboda*.

39.

G. G. Plenkinová (1911–?) – kamarádka O. B. Znalý se od roku 1932, kdy O. B. nastoupila do závodních novin *Elektrosila*.

40.

Irena Gurská (1902–1987) – blízká přítelkyně rodiny Berggolcových. Roku 1927 byla osvobozena z polského vězení organizací MOPR (Mezinárodní organizace pomoci revolucionářům). V roce 1939 jí byl odebrán pas a bylo jí přikázáno, aby se vrátila do rodné země, kde ji opět čekalo vězení. Díky úsilí O. B. mohla Gurská zůstat v SSSR.

41.

M. S. Dovlatovová (1907–1975) – redaktorka a kamarádka O. B. (teta spisovatele S. Dovlatova).

42.

M. V. Troickij (1904–1941) – básník, v té době redaktor časopisu *Literaturnyj sovremennik*. Zahynul u Leningradu.

43.

Báseň O. B. *Alenuška*, poprvé uveřejněná v knize *Uzel*.

44.

R. D. Messer (1905–1984) – kritik, konsultant *Lenfilmu*.

45.

S. Kara (*Kara-Demur*) (1911–1977) – kritik, scenárista. Pracoval ve studiu *Lenfilm* a v redakci časopisu *Něva*.

46.

Aluze na báseň M. Lermontova – *Rozešli jsme se. (1837)...Tak opuštěný chrám je pořád chrám, svalená modla – pořád Bůh!*

47.

S. A. Gerasimov (1906–1985) – sovětský filmový režisér. V té době se proslavil filmy *Sedm statečných (1936)*, *Učitel (1939)*, *Maškaráda (1941)*.

48.

Román o tom, „jak jsme s ničím neměli slitování a sami sebe nešetřili v JEJÍM jménu (revoluce), jak jsme v ni věřili...“ 14. prosince 1938 mi při domovní prohlídce v době mého zatýkání zkonfiskovali koncept románu, který mi pak byl vrácen. Nakonec zůstal nedokončený.

49.

A. L. Ptuško (1900–1973) – slavný režisér, průkopník. Je tvůrcem animovaných filmů *Nový Gulliver (1935)* a *Zlatý klíček (1939)*.

50.

Román *Zastava*, nepřeložen.

51.

Michail Zareckij – manžel I. Gurské, novinář se zaměřením na mezinárodní vztahy, neprávem odsouzen.

52.

M. M. Čumandrinová (1929–1969) – dcera M. F. Čumandrina.

53.

V originálu: Jak mohu pomoci?! Verše z nepřeložené básně F. Sologuba „V pole ne vidno ni zgi...“

54.

Ispytanie – cyklus „věžeňských“ básní O. B., nejsou přeloženy.

55.

V. I. Dmitrevskij (1908–1978) – spisovatel a kritik. V roce 1946 odsouzen na 15 let. Osvobozen roku 1956.

56.

V originálu: „*Život, to je martyrium*“. („*Ó, nešťastný Homo sapiens, / život, to je martyrium.*“) Citát z nepřeložené básně B. Pasternaka „*Obrazec*“ (česky „*Vzor*“).

57.

Hrdina románu *Bratři Karamazovi* F. M. Dostojevského.

Рѣлоha љ. 3 - Примечания

1.

Публикуется по: Звезда. 1990. № 5–6; Знамя. 1991. № 3; альманах «Апрель». 1991. Вып. IV; *Берггольц О.* Встреча. СПб., 2003.

2

Если забуду тебя, Иерусалим, забудь меня десница моя. Прилипни язык мой к гортани моей, если не буду помнить тебя... (Ветхий Завет. Псалтырь. Псалом 136, ст. 5–6).

3

13 декабря был выдан ордер на арест. Арестована 14 декабря (см. документ на второй вклейке).

4

Молчанов Н. С. (1910–1942) — муж Ольги Берггольц (1930–1942). Ему посвящены многие произведения О. Б. (подробнее о нем в публикации Н. А. Прозоровой, см. с. 257 наст. изд.).

5

Эти публикации не состоялись.

6

Сокамерницы О. Б. по тюрьме.

7

Следователь Иван Кудрявцев, вел первый допрос О. Б. См. документы на второй вклейке.

8

Неточная цитата из романа «Война и мир» Л. Н. Толстого.

9

Тычина П. Г. (1891–1967) — украинский поэт. «Живи, як Сонце, Сталін»: Из юбилейных статей к шестидесятилетию вождя // Литературная газета. 1939. 21 декабря.

10

Луговской В. А. (1901–1957) — русский советский поэт.

11

Герцен А. И. (1812–1870) — философ, публицист, писатель. Приводится цитата из «Былого и дум».

12

Гоглидзе С. А. (1901–1953) — начальник Управления НКВД ЛО в 1938–1941 гг. Организатор массовых репрессий. Расстрелян.

13

Киров С. М. (1886–1934) — с 1926 г. первый секретарь Ленинградского обкома ВКП(б), член Политбюро ЦК ВКП(б). Убит в Смольном Л. Николаевым выстрелом в затылок.

14

Эренбург И. Г. (1891–1967) — поэт, прозаик, публицист, автор знаковой книги «Оттепель» (1954–1956), литературных мемуаров «Люди, годы, жизнь» (1961–1965).

15

Прендель Ю. А. — врач-психиатр. *Таня* — его жена. Друзья О. Б.

16

Герман Ю. П. (1910–1967) — писатель, драматург, близкий друг О. Б. Ему посвящено стихотворение «Феодосия».

17

Дзержинский Ф. Э. (1877–1926) — председатель ВЧК-ОГПУ (1917–1926). Один из организаторов Красного террора (1918–1922). Ю. Герман написал о нем цикл рассказов «Железный Феликс».

18

Зонин А. И. (1901–1962) — прозаик-маринист, критик. В 1950 г. осужден на 10 лет лагерей. В 1955 г. реабилитирован. Второй муж В. Кетлинской.

19

Стихотворение Ф. И. Тютчева.

20

Чуковская Л. К. (1907–1996) — дочь К. И. Чуковского, редактор, писательница, мемуарист. Основные произведения: повесть «Софья Петровна», «Записки об Анне Ахматовой».

21

Наровчатов С. С. (1919–1981) — поэт. Ему посвящено стихотворение «Не сына, не младшего брата...».

22

Персонаж романа М. Е. Салтыкова (Щедрина) «Господа Головлевы», чье имя стало нарицательным.

23

Корнилов Б. П. (1907–1938) — поэт, автор поэм «Соль», «Моя Африка», неоконченной поэмы «Люся» и др. Первый муж О. Б., адресат нескольких ее стихотворений. Автор «Песни о встречном» (1932) и др. В 1937 г. арестован, расстрелян. Песни исполнялись после его гибели как народные.

24

Дочь Б. Корнилова и О. Берггольц (1928–1936).

25

Райх З. Н. (1894–1939) — известная актриса, первая жена С. Есенина, жена Вс. Мейерхольда, зверски убита после его ареста.

26

Мейерхольд Вс. Э. (1874–1940) — режиссер, актер, реформатор театра. В 1939 г. репрессирован, расстрелян.

27

Яблонский В. П. (1897–1941/42?/) — актер и режиссер 2-го МХАТа.

28

Максим Горький (Пешков А. М.) (1868–1936) — писатель, публицист, общественный деятель.

29

Авербах Л. Л. (1903–1937) — генеральный секретарь РАППа в 1928–1932 гг. С ним О. Б. была близко знакома. В апреле 1937 г. объявлен врагом народа, расстрелян.

30

Чумандрин М. Ф. (1895–1940) — писатель, погиб в советско-финляндской войне.

31

Эрлих В. И. (1902–1937) — поэт, друг С. Есенина, репрессирован.

32

Либединский Ю. Н. (1898–1959) — писатель, деятель РАППа, первый муж М. Ф. Берггольц (1912–2003), актрисы. Расстались в 1939 г.

33

К этому времени относится первоначальный замысел поэмы «Первороссийск».

34

До 1918 г. — Царское Село. С 1937 г. — г. Пушкин. Дом творчества писателей находился на Пролетарской ул., 6 (ныне Церковная ул.).

35

Толстой А. Н. (1883–1945) — граф, советский писатель, лауреат трех Сталинских премий.

36

Толстая Л. И. (1906–1982) — жена (четвертая) А. Н. Толстого.

37

«*Лишинец*» — гражданин СССР, лишенный избирательных и других прав по социальным признакам.

38

Строка из стихотворения А. Блока «Осенняя воля».

39

Пленкина Г. Г. (1911—?) — подруга О. Б. Знакомы с 1932 г., работы О. Б. на заводе «Электросила».

40

Гурская Ирэна (1902–1987) — близкий друг семьи Берггольц, в 1927 г. была вызволена МОПРом (Международная организация помощи борцам революции) из польской тюрьмы. В 1939 г. у нее отобрали паспорт и приказали выехать на родину, где ее опять ждала тюрьма. О. Б. приложила усилия, чтобы Гурская осталась в СССР.

41

Довлатова М. С. (1907–1975) — редактор, друг О. Б. (родная тетка писателя С. Довлатова).

42

Троицкий М. В. (1904–1941) — поэт, тогда редактор журнала «Литературный современник». Погиб под Ленинградом.

43

Стихотворение О. Б. «Аленушка», впервые опубликованное в кн. «Узел».

44

Мессер Р. Д. (1905–1984) — критик, консультант «Ленфильма».

45

С. Кара (Кара-Дэмур) (1911–1977) — критик, сценарист. Работал на студии «Ленфильм» и в редакции журнала «Нева».

46

Аллюзия на стихотворение М. Лермонтова «Расстались мы, но твой портрет...» (1837). «...Так храм оставленный — все храм, / кумир поверженный — все Бог!»

47

Герасимов С. А. (1906–1985) — советский кинорежиссер. К тому времени прославился фильмами «Семеро смелых», «Учитель», «Маскарад».

48

Роман о том, «как мы ничего не щадили, как себя не щадили во имя Ее (революции. — *Ред.*), как верили ей...». 14 декабря 1938 г. наброски к роману были изъяты при обыске во время ареста О. Б., потом возвращены. Остался незавершенным.

49

Птушко А. Л. (1900–1973) — известный режиссер-новатор. Им поставлены мультфильмы «Новый Гулливер» и «Золотой ключик».

50

Роман «Застава».

51

Зарецкий Михаил — муж И. Гурской, журналист-международник, репрессирован.

52

Чумандрин М. М. (1929–1969) — дочь М. Ф. Чумандрин.

53

Строки из стихотворения Ф. Сологуба «В поле не видно ни зги...». Правильно: «Как помогу?!»

54

«Испытание» — цикл «тюремных» стихотворений О. Б.

55

Дмитревский В. И. (1908–1978) — писатель, критик. В 1946 г. осужден на 15 лет. В 1956 г. освобожден.

56

Номо sapiens (лат.) — человек разумный. Цитата из стихотворения Б. Пастернака «Образец». Правильно: «Существованье — гнет». («О, бедный Номо sapiens, / Существованье — гнет. / Былые годы за пояс / Один такой заткнет. / Все жили в сушь и впроголодь, / В борьбе ожесточась, / И никого не трогало, / Что чудо жизни — с час...»)

57

Герой романа Ф. М. Достоевского «Братья Карамазовы».